

NÉHAI

WERANCSICS ANTAL

ESZTERGAMI ÉRSEKNEK

PÉLDÁS ÉLETE.

IRTA

PODHRADCZKY JÓZSEF.

PEST.

NYOMATOTT GYURIAN JÓZSEFNÉL

1857.

Lith. Rohn, A Pesten. 1857.

WERÁNTZ ANTAL.

N É H A I

WERANCSICS ANTAL

ESZTERGAMI

~~ÉRSEKNEK~~

P É L D Á S É L E T E

IRTA

PODHRADCZKY JÓZSEF.

PESTEN, 1857.

NYOMATOTT GYURIAN JÓZSEFNÉL.

„Vita mortuorum in memoria vivorum est posita.“

Cicero Philippica X. Orat. 51.

„Itaque, unum illud erat insitum priscis illis, quos Cascos (Veteres) appellat Ennius: esse in morte sensum, neque excessu vitae sic deleri hominem, ut funditus interiret. Idque cum multis aliis rebus, tum e Pontificio iure, et Ceremoniis sepulchrorum intelligi licet: quas, maximis ingeniis praediti, nec tanta cura coluissent, nec violatas tam inextinguibili religione sanxissent, nisi haesisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse, omnia tollentem atque delentem: sed quandam quasimigrationem, Commutationemque Vitae: quae in claris viris, et foeminis, dux in coelum soleret esse.“

Idem Tusculanar. Quaest. L. I.

REVERENDISSIMO AC MAGNIFICO

DOMINO

ANDREAE LIPTHAY

DE KIS-FALUD,

METROPOLITANAE ECCLESIAE STRIGONIENSIS
CANONICO, ET ARCHI-DIACONO BARSIIENSIS,

PRAEPOSITO

S. THOMAE DE MONTE STRIGONIENSI,

ARCADI ROMANO,

AC

CAESARE O-REGII GENERALIS SEMINARII PESTINENSIS

RECTORI,

LITERARUM ET LITERATORUM

FAUTORI MUNIFICO

D. D. D.

A.

Reverendissime Domine Praeposite!

Grandia sunt et illustria in utraque republica Prae-
latorum Hungariae apud nos merita; ea vero, quae de
bonis artibus, liberalibusque disciplinis, post funestam
ad Mohács cladem, in Patria instauratis sibi compara-
runt, sunt plane immortalia. Etenim reipublicae bono
nati mansvetiores Musas, quas Sanctus Proto-Rex Ste-
phanus, aliique passim, Ladislaus item III. cognomento
Chunus, Ludovicus Magnus, Sigismundus et Mathias
de Hunyad, in media veteris literaturae barbarie, sin-
gulari studio foverunt, verum Ottomani furor Alba-
Regia, Beszprémio, Quinque-Ecclesiis, Buda, Istropoli,
aliisque urbibus, ac oppidis fugavit, utut vix aliquid
reddituum perciperent, ingenti sacrificio in dulcem
Patriam revocarunt: quod ad colendam virtutem, et
veram pietatem, literas plurimum conferre, studiisque
florentibus, et religionem, et antiquam disciplinam bene
stare, atque hanc virtutis cum sapientia et pietate
coniunctionem, saluti censerent Patriae esse posse;
quia bene exulta anima cernit, quid optimum sit: neg-
lecta multis implicatur erroribus. Ut adeo vere Plato,
ut semper solet, eum duntaxat censeat „beatum, cui

VI

etiam in senectute contigerit, ut sapientiam, verasque opiniones assequi possit.“ Apuleius vero Platonius: „Et nihil aequè miror, inquit de Deo Socratis, quam, cum omnes et cupiant optime vivere; et sciant: non alia re, quam animo vivi, nec fieri posse, quin, ut optime vivas, animus colendus sit; tamen animum suum non colant.“ — Nullum ergo maius reipublicae munus praestare possumus, quam si docemus, atque erudimus juventutem.

Quo vero generosos Hungariae juventutis, sed bellorum calamitatibus nimium quantum attenuatae, et ad incitas redactae animos ad literarum studia eo alacrius combibenda allicerent, ingeniique lumine, ad seculi, et nationis suae perennem gloriam natos¹⁾ omni

¹⁾ Augustae Mariae Theresiae est hoc de nostra Gente iudicium; lege sis benignas Manuales in Funebris Oratione Ludovici Schedius, qua in exequiis Excellentissimi Viri Josephi condami Ürményi Judicis Curiae Regiae piis Manibus Anno 1825. parentavit. Quippe magnanima Princeps gratiae et amoris in gentem Hungaram, cuius bellicae virtuti throni sui conservationem potissimum in acceptis grata referre solebat, Monumentum relictura, Tyrnaviensis Universitatis instaurandae opus Ürményio detulit; ad eius memoriale Sua Maiestas propria manu sequentes ad Cancellarium H. A. exaravit Literas:

Den 5-ten July 1776.

Diese Ausarbeitung des Ürményi, welche dem Krösel, Martini, und einem und andern noch im Vertrauen communicirt, finden alle sehr wohl und grossgedacht, und auch wohlfeil, nur ist zu sehen, wie selbe ehestens könnte zu Stande kommen; so möchte er Kanzler, der auch mit diesem Plan in generali verstanden, wegen den vorgeschlagenen Localitäten und Fonds den Primas, Judex Curiae, Bertold, Klobuschitzki, hieher kommen lassen, um mit selben das Weitere auszumachen,

doctrinae genere imbuèrent, non modo ponendis, doctandisque ludis literariis, utpote: gymnasiis, et academiis, immo vero Tyrnaviae, Cassoviae, et Budae etiam Universitatibus, certatim operam dabant: verum ut iis frequentandi quoque media suppeditarent, contubernia, quae Convictus vocamus, constitutis, quantum satis est, proventibus, rara liberalitate erexere; ubi vero haec studiorum asyla deerant, opportune stipendia, larga manu fundarunt. Ut adeo, iis potissimum auctoribus renatas, florentesque apud nos literas, eosque citra invidiam, literarum instauratores, ingeniorumque nutrices et fautores iure dixeris. Apostolici enim reges nec alendo militi pares, omnemque reipublicae nervum servandae Patriae sacranter, liberalibus disciplinis, et si iis optime vellent, in hoc, nunquam satis deplorando Patriae statu, succurrere non potuerunt. Profani ordinis aequè viri pro aris et focis ultimo propemodum virium ac facultatum excidio, cum atrocissimo nominis Christiani hoste dimicantes, bene de literis merendi modum, si perpauca excipias, non habebant. Sed ingentia haec Merita Praelatorum, quorum praecordia e nobiliore luto finxerat Titan, iam in an-

und bis 20-ten dieses mir die Sache vorzulegen. Wollte der Kanzler den Balassa und Aszalay noch darzu berufen, so lasse ich es seinem Gutbefinden über. Diese so heilsame Sache, die seinem Kanzleramt, nebst andern vielen, gewiss viele Ehre macht, wäre zu betreiben, damit diese wackere und einsichtige Nation auch jene Hilfsmittel bekommt, die so viel andere seit einigen Jahren vor sich schon haben, und sie dadurch auch gegen selbe das Gleichgewicht erhalte, und uns der Frost, dass wir die erste Anleitung darzu gegeben, auch in unsern finstern Gräbern erfreulich sein kann. M. Theresia, m. p.

VIII

nales quoque relata, passim nota, fideque diplomatum certa sunt.

Hoc tamen, quod nunquam sine ingenti Laude nominandi, quoties urbibus, vel oppidis sacros curationes dabant, omni occasione, Locorum Communitates ad scholasticum quoque, seu ludimagistrum earum impensis alendum, provido consilio, obstringere soliti fuerint, ne divinae mentis aura offusis ignorantiae tenebris plane offuscetur, non est ita obvium. Id quod e literis Dionysii de Szécs S. R. E. Cardinalis et magni nominis Archi-Episcopi Strigoniensis, quibus Anno 1464. oppido tum Béla-Bánya, animarum pastorem libere eligendi potestatem fecit, luculenter discimus.

Non memorabo iam libros, Lucina favente natos, eosque bene multos, qui Praelatorum sumtibus prodire; hi enim omnium teruntur manibus. — Non ingenii quoque monumenta scriptis consignata ac in vulgus emissa, quae magnam partem thesauros linguae, et literaturae Hungaricae constituunt. Non denique ardorem, quo omnem illustrandis rebus domesticis occasionem avidè arripuere, ut liberales artes, patriamque linguam hoc aequè vehiculo promoverent.

His vero studiis, sine discrimine vacabant etiam splendide nati, ut solent pauperes. Sane Comes Nicolaus Csáky de Körös-Szegh Episcopus olim Varadinensis, ab aetate prima, magnus librorum, ac eruditionis aestimator erat, cuius literae ad Borsodienses datae propensum in bonas artes animum testantur:

Inclyta Universitas.

Domini Colendissimi, Observandissimi!

Topographiam Inclyti Regni Hungariae, Partium-

que Eidem annexarum, Anno adhuc 1718., dum Positiones meas Philosophicas Viennae propugnarem, Augustissimo, piae memoriae, Imperatori et Regi nostro Carolo VI. dedicatam, tumultuario pone opere ab extero ¹⁾, situs et locorum Hungariae ignaro conscriptam, adeoque in multis erroneam, et ab eo etiam tempore, non parum immutatam, amoris meo, quo in Patriam dilectissimam feror, litaturus, eandem denuo solertius elaboratam, et ab erroribus immunem, prelo subiicere constitui.

Quapropter Inclytam Universitatem obligatissime obsequentissimeque requirendam esse duxi: ut, si quid in annexa Comitatus sui descriptione (quam e libro tunc temporis adhuc edito, ut est, excerptam submitto) addendum, minuendum, aut corrigendum esse censuerit, id directe Varadinum perscribendo, cum Reverendissimo Domino Paulo Kovács Abbate B. M. V. de Csikádor Canonico meo Varadiensi, quo celerius (cum futuri mensis Augusti initio opus hoc typis edere decreverim²⁾) communicare non gravetur. Quod exhibendum mihi favoris, benevolentiaeque genus, ego quoque, data opportuna occasione, officiis, et respective etiam obsequiis meis compensare minime praetermissurus. Quibus etiam recommendatus, iugiter persevero

Inclytae Universitatis

Cassoviae 27. Febr. 1747.

Oblgmus servus

C. Nicolaus Csáky Eppus Varad. m. p.

¹⁾ Quippe: Michaële Bombardi.

²⁾ Topographia haec recusa fuit Viennae 1750. in folio, quum antea in quarto prodivisset. „Nec vero clarorum Virorum, post Mortem, Honores permanerent, si nihil eorum, ipsorum Animi efficerent, quo diutius Memoriam sui teneremus.“ Cic.

Excellentissimis, Illustrissimis, Reverendissimis, Perillustribus item, et Generosis Dominis N. N. Supremo, et Vice-Comitibus, Judicibus Nobilium, et Juratis Assessoribus, Toti denique Universitati Dominorum Praelatorum, Baronum, Magnatum, et Nobilium I. Comitatus Borsodiensis, Dominis Colendissimis, Observandissimis. L. S.

Miskolczini.

His modis et mediis excoluere bonas apud nos artes, ac ingenia Juventae prisci Hungariae Praelati ad iuvandos, tutandos, beandosque homines nati; his iisdem stimulis excitas atque inflammas amorem studiorum, nostro etiam aevo, Reverendissime Domine Praeposite! dum vitam Exemplaris Tui, cuius virtutes rara felicitate imitaris, in lucem emittis, mihique veterano Tuo animos, ne nihil auderem, ultro addis. Id quod omnibus bonis gratum et iucundum: mihi vero beneficium quoque est. Dabam in Castro novo Montis Pestiensis, post Budam ab Ottomano, bonis avibus vindicatum, centesimo et septvagesimo Anno.

Amplissimi Nominis Tui

devotissimus cultor
Josephus Podhradczky, m. p.

Veranchich Antal élete.¹⁾

Több írónak kopott már tolla Veranchich Antal élete leírásán, de oklevelekből egy sem dolgozott, legálább írás közben ezekre nyilván vagy nem, vagy csak gyéren hivatkozik. Mi életét saját leveleiből s holmi egykoru iratokból közöljük.

Született ez a derék hazafi Dalmátországnak Szebenik városában 1504-ki május 29-kén²⁾. Öselei Boszniában laktak, kiket jeles vitézségökért még Nagy-Lajos király nemesített meg, s mind ott, mind Magyarországon szép jószágokkal megajándékozott, czímerül adván nekik saját fejedelmi nemzetségének kék vértre festett három arany lilomát³⁾. Elődei közül Iváncz, magyarul Iváncs vagy Ivánka az ozmánok elől hazájából Horvátországba menekült; de itt sem maradhatván békességben, Dalmacziába költözött, és Szebenikóban te-

¹⁾ Antal Katona Istvánnál Hist. Crit. Regum Hung. Tom. XXV. p. 147. maga nevezi magát Veranchich-nak. „Ivantz — in civitatem Sibinicum migravit: — ubi etiam a vulgari et pristino cognomento Wranythyth, primo Wranthyth, postea — Weranthyth et sibi, et familiae suae — cognomentum mansit.“

²⁾ Faustus Verantius, Kovachichnál SS. RR. Hung. Min. Budaë, 1798. 8. Tom. I. p. 194. — Alberto Fortis, Viaggio in Dalmazia. Vol. I. Ven. 1774. — Natus sub ipsum solis exortum. Paulus Fabricius Caesaris et Archiducum Mathematicus. Vien. 1564.

³⁾ „Cuius maiores — et Nobilitate, cum Insignibus trium liliorum — de regalibus Armis — depromptorum, et bonis possessionariis non solum in provincia Bosnensi, sed etiam in Regno Hungariae — donati exstiterunt.“ Katona, Tom. XXV. p. 146—147.

lepedett le. Tőle származott Ferencz jó vitéz ember¹⁾; ez Statileo Margittal nemzé Antalt, kinek élete szép példákkal rakott, s igen tanulságos történet. S ez a haszna az életírásoknak.

Idővel elszegényülvén, nem igen sokkal birtak szülei; kisdéd korában szakadt el édes anyja házához Tragurumba, hol Statileo János megkedvelvén a nagyra termett fiut²⁾, keze alá vette, s midőn már alkalmas volt, maga taníttatta³⁾. Első és főgondja levén az elpuhulástól megőrizni, ez okért nem ugyan ama sanyaru spártai érzéketlenségre, hanem mértékletes, kemény élethez szoktatta; nem nézvén arra, mi volna kényére, hanem jövőre boldogságára. Ezen okos neveléssel vetette meg szerencséje talpkövét; mert hiába hozatnak minden törvények, ha csak az ifjuság gyengéd korában jóra nem szoktatik; úgy élünk, a mint megszoktuk, nem pedig a mint a törvények akarják. Ebben áll tehát a józan nevelés, hogy tanítsa az élet kötelességeit s jó erkölcsöket, önmegtagadást, lelki tökéletességet; ez a religio veleje. E nemes cél pedig szoros, de okos fenyték és tanítás nélkül gyéren érhetni el a magára és kényére hagyott ifjuban. Még a könnyen szófogadó s becsületérző fiu is eltér az erkölcs ösvényéről, ha csak kénytelenség nem ébreszti őt indulatainak legyőzé-

¹⁾ „Patre natus Francisco Veranthyth, viro praestanti et nobili Sibiricensi.“ Katona Tom. XXV. p. 146. és Tom. XX. p. 1315. : „parens meus Franciscus.“ Faustus Verantius-tól írott életében Kovachichnál idézett könyvben p. 194. hibásan nevezetik Fridrichnek.

²⁾ Öcsésének Mihálynak 1540-ben küldött levelében : „Puerum saepe in ulnis, ut filium dissuaviens, gestavit.“ Katona Tom. XX. p. 1322. Mihályról Katona Tom. XXI. p. 478. 1539 ben Zápolyai János hive volt : „Aulicus Regiae Maiestatis Hungariae.“

³⁾ „Apud quem aliquot annis enutritus, primisque aetatibus juvenilis rudimentis imbutus.“ Faustus Verantius, Kovachichnál. „Is enim, si nos mollius, si indulgentius educasset; nonne dudum fuissent mentes nostrae fractae, et corpora ipsa in delicias ac luxum resoluta.“ Katonánál Tom. XX. p. 1822.

sére¹⁾). Adolescentiam ardor quidam excipit aetatis, nec prudentiae, nec iudicii compos: rerum utilium ac laudabilium contemptio: voluptatis, et saepe turpitudinis appetitio: veri boni ignoratio: in pares ferocia, in superiores superbia, in infimos arrogantia: ex his contentiones, rixae, contumeliae assiduus denique molestiarum concursus existit: ex rebus honestis contemptis, infelicitas et infamia, ex turpibus curiose arreptis, et conquisitis luctus, morbi, perpetuum denique sui ipsius otium, ex cognita rerum turpium mercede conflatum.“ Mond Cicero. — És egy más helyen: Videamus, quanta sit, quae a philosophia²⁾ remedia morbis animorum adhibeantur; est enim quaedam medicina certe: nec tam fuit hominum generi infensa, atque inimica natura, ut corporibus tot res salutes; animis nullam invenerit. De quibus est hoc etiam merita melius, quod corporum adiumenta adhibentur extrinsecus: animorum salus inclusa in his ipsis est. Sed, quo maior est in eis praestantia et divinius, eo maiore indigent diligentia. Itaque, bene adhibita ratio cernit, quid optimum sit: neglecta, multis implicatur erroribus.“ Tehát minden a jó neveléstől függ; nélküle ritkán, vagy csak nagynehezen válik művelt, erős és lelkes férfiu. Példa erre Antal, ő szerette a becsületet, e mellett érzékeny szívé, s jó indulatu volt; mindazáltal férfiukorában is gyakran csak nagybátyjától nyert első nevelése, s annak nagy tekintélye ösztönzé a futni kezdett pályán, mint veleszületett őszinteséggel megvallja Mutna Ferenczhez 1538-ban intézett levelében³⁾). Tapasztalá is jó ne-

¹⁾ Egykor maga is így nógatta öcsését Jánost 1555-ki levelében: „quia aetas adolescentiae, qua nunc es, semper lubrico statu consistit, nec facile promitti possit, in quam partem potissimum inclinaverit: te etiam, atque etiam moneo, hortorque, ut, quod de te progressibus tuis iam persvaseris, effectum etiam comprobare labores. Nam incepisse parum, et prope nihil est: si etiam non perfeceris.“ Katona Tom. XXII. p. 649—650.

²⁾ Philosophia alatt a pogányság, de egy ideig még kereszténység is vallást értett.

³⁾ Katona-Istvánnál Tom. XX. p. 1183.

velésének hasznát a társas életben; mert gyenge korától férfias állhatatosságához szokván, életében folyvást azon egy uton járt, a nehéz erkölcsnek tövises és keskeny ösvényén¹⁾).

Igazságtalan tehát Faustus Verantius Statileo János iránt, midőn őt Antal életében, melyet 1575-ben szeptember 16-kán Pozsonyban irt²⁾), kedvetlen komor férfiúnak, durva bánásu Orbiliusnak festi, fenyítékét olly húzósnak, feszesnek rajzolván, hogy ki nem lehetett állani. S hogy Antallal férfi korában sem szünt meg feddődni, őt mint Zápolyai János titoknokát s követét is becstelenül szölongatta, s mikor már a király őt országa nagyjaival püspökségre is méltónak tartaná, nem átállott tanács közben nehéz kedvvel oda nyilatkozni, hogy később erdélyi püspökségétől megválni, mint vele egy széket ülni. Ezeket nyilván Mihály csepegtetéfiának Faustusnak szívébe; mert ő is Statileo János udvarában nevedett, de megfélelkezvén, hogy a vénség a fiatalságnak haragos feddője és szigorú birája, makacsságában őt odahagyta s tovább állott³⁾).

¹⁾ Pesti Gábornak 1549-ben kisebb öcscséről Jánosról írja: „puer autem ipse a teneris incipiat duris asvescere, ut si errandum et illi erit aliquando, quod evenit multis minime sperantibus, addiscat meo more, ferre fortiter, quicquid adversi ingruerit.“

²⁾ Kiadta Kovachich fölhozott munkájában Tom. I. p. 199—100. és Tom. II. p. 424. Nr. 151. Mihály Antalhoz Szebenikéből 1558-ban küldött levelében írja: „Recorder in discessu meo, quum valedicerem D. V. R. R. quod mihi dixerat: ut in reditu adducerem mecum filium meum Faustum; nam et ego idem optavi, ne hic a pueritia mores hosce discolos imbiberet, et a teneris puriorem doctrinam apprehendat, et linguas ediscat.“ Katona Tom. XXIII. p. 80—81. Hogy Magyarországra jött, 1550-ban Antal neki Pozsonyban belvárosban házat vett, s itt taníttatá, melyben azután 1575-ben nagybatyja életét megírta. L. Dictionarium Pentaglottum, recudi curavit Jos. Thewrewk de Ponor. Poson. 1834. 4. p. XVIII—XIX.

³⁾ Ezért őt Antal Katonánál Tom. XX. p. 1318—1325. nemes lélekkel eltelve megdorgálta; „contemta cura avunculi et pietate plus quam paterna, quam tu feritatem ac malitiam vocas — Ex contumacia tua et malo animo, quo semper in eum

Minthogy Faustusnak rut rágalmazásai, mellyekkel Statileo János ellen Antal életében megrakodott, hova tovább terjednek, s az írók, gyűlöltetésével, bizonyítások nélkül, naponta ismételik, elmondjuk a régiek sanyaru erkölcsével bíró Statileo János neheztelésének okát. Ugyanis Antal egyházi méltóságokat viselvén, noha még fölszentelve nem volt, 1540-ben Erdélyben valami Orsolával kezd vala nyájaskodni¹⁾. Noha illendőségnél tovább nem ment²⁾, mert ő bűnös létre, Zápolyai János nagybátyja előtt engeszteléseért nem esdeklett volna³⁾. De ezért a szoros egyházi fenytékhez szokott, s a régiek szigoru erkölcsében megrögzött Statileo, előmenetelét gátolá⁴⁾, nehogy miatta a püspöki szent

fuisti, ferum ac malitiosum existimas — Scis, me non ignorare, quod te ei semper durum, difficilem, intractabilem, vel indomitum potius exhibuisti.“

¹⁾ Katona Tom. XX. p. 1331—1332. Esetét Mihály is megemlíti ugyanott p. 1317. „Tuae etiam rationes apud ipsum avunculum pessime loco sunt; propterea, quod Petrus Croata palam et gravissime conquestus sit de te illi. Quare? puto intelligis.“

²⁾ Maga Antal Menyhért czirkálóhoz (csillagászhoz) 1540-ben küldött levelében, Katonánál Tom. XX. p. 1329. „Proiectum me ab avunculo meo, remque meam apud eum ultimo esse loco percepi. Caussam tibi constare non dubito, quae nemini non constat, ipsius inprimis avunculi mei publica querimonia, deinde improbando aemulorum, malevolorumque studio, opera, officio, ita, ut plus offuere mihi proximorum delationes, quam eiusce rei culpa, cuius quidem me etiam pudet, nec scio, qua ratione expurgem me; quum difficile sit persuasiones tales, vulgi pectoribus extirpare.“

³⁾ Ugyanott p. 1325—1327.

⁴⁾ Zápolyai János elébe terjesztett levelében: „Est mihi (Statilius) acerrimus censor et castigator delictorum; praesertim, si haec in suis cognoverit, quos sine dubio virtute, probitateque antecellere mirifice desiderat.“ És ad Melchiorrem Astronomum írott levelében szinte ott p. 1329. „Avunculum meum scio cultorem esse summae iustitiae, summae prudentiae, copiosum, ac sapientiae exemplar.“ Olv. Kovachichot is idézett könyvében Tom. II. p. 72—73. A megtagadott püspökségről pedig öcscséhez Mihályhoz 1540-ben intézett levelében írja: „Quid memorem spes; ad quas me sua pietate (Statilius)

hivatal rágalmaztassék, mi nagy következésü lehetett volna. Ezért Statileo inkább dicséretet, mint sem fedést érdemel. A történt dolgoknak tehát nem csak következését, hanem okát is szükség megemlíteni; ok megfejtése nélkül a történet egyoldalú, tévesztő s részrehajló.

Statileo megvetvén Antal szívében a férfias, kemény élet talpkövét, ezután tanításához fogott; de azt félbe szakasztá, mert Statileo Jánost 1515-ben már Magyarországon találjuk: Berislaus Péter veszprémi püspök közbenjárására felső-őri prépost lett¹⁾. Antalt tehát szülőihez küldé, s Tolimer Illéssel taníttatá²⁾, megszerezvén neki a skardonai kanokságot³⁾. Ez csak kezdete volt kegyelmeinek, mellyekkel őt ezután, érdemei szerint tetézte; s ha nem tudnók, hogy azon időkben akkép adtak a tanuló ifjúknak segélyére az egyházi javadalmak, mint most a jutalom és ösztöndíjak: méltán Statileo Jánoshoz férne a szó, hogy vérségét igazságtalanul gazdagította egyházi jövedelmekkel.

non mea ambitione, evexit, qui iam bis episcopum me Joannis regis munificentia fecerat; nisi alterum tempora rapuissent; alterum nota culpa mea denegasset. E két püspökséget oklevelek hiával nem tudom megnevezni.

¹⁾ Joanns Zápolya Joannem Statilium Dalmatam 1515. Eursiensem, et demum 1526. Budensem Praepositum (1528. nominavit Episcopum Transsilvaniensem) Schematismus V. Cleri Transsilv. an. 1840. E Schematismusban p. XXIV. megkülönböztettetik a poenitentziatartó Magdolnáról nevezett prépostság az eursitől, holott ez egy a felső-őrsivel.

²⁾ „Die ersten Jahre seiner Kindheit brachte er zu Trau bei seinem mütterlichen Oheim zu; er kam aber bald in seine Vaterstadt zurück, wo ihm Elias Tolimer, von dem sich verschiedene schätzbare lateinische Gedichte in der Weranzischen Sammlung finden, zum Lehrmeister gegeben wurde.“ Engel Staatskunde und Geschichte von Dalmatien, Croation und Slavonien. 1798. 4. S. 158. Fortis után.

³⁾ Öcséséhez Mihályhoz 1540-ben írott levelében: „Ego, ut omittam multa, quae in multos tam suae, quam nostrae familiae contulit, quo me honore, nomine, beneficio non affecit? In ephebis constitutum Scardiccae Canonicum feliciter fecit.“ Katona Tom. XX. p. 1322.

1524. év tájban magához vette, s a veszprémi káptalan szerben somogyi főesperességre segíté¹⁾; s nem Erdélyben tanulta meg a magyar nyelvet²⁾. Innen a görög és deák nyelvek kedvéért Paduába költöztette, hova neki évenként ötven aranyból többet nem küldött, hogy a takarékosagra szoktatott ifju pazarul ne költhessen³⁾.

¹⁾ „In Hungariam postmodum, adulta iam aetate, adductum, Veszprimii, tamquam praecipua illius cura essem, Archidiaconatu Simigiensi auxit.“ Előbbi levelében. Magyarországra jövele 1524-dik évre látszik esni; mert öccsének 1549-ki october 18-kán küldött levelében Katonánál Tom. XXI. p. 886—891. „Regno universo, mond, iam a XXV. anno—honestissime servitutem impendo.“

²⁾ „Qui, quum et linguae Hungaricae compos sim, quae mihi est accessoria, et Illyricae, quae genuina est, atque vernacula, a qua quidem plurima sunt mutuati tam Hungari, quam Valachi; uti inferius demonstrabo.“ De situ Transsilvaniae, Moldaviae et Transalpiniae. Kovachichnál SS. RR. Hung. Min. Tom. II. p. 84. — Az itt érintett magyar és dalmát szótár nincsen meg, mert azt Faustus Verantius „Dictionarium Quinque Nobilissimarum Europae Linguarum: Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae, et Ungaricae“ cum Privilegiis, Venetiis apud Nicolaum Morettum 1595. 4-edretű könyve végén „Vocabula Dalmatica, quae Ungari sibi usurparunt“ fölírás alatt, saját munkája gyanánt adta ki; ugyanis nagybátyjának halálával vagyonának nagy részét ő öröklötte, mint egy 1625-ik évi vallatásból Hevenesy Gábor irományai között Tom. 67. p. 371—376. bizonyos „Secundus testis Egregius ac Nobilis Nicolaus Bende annorum circiter 60 iuratus et examinatus, fassus est: cum ad annum Domini 1581. ex Italia huc Tyrnaviam ad parentes suos rediisset, recordaretur et sciret, cum (Nicolaus) Olahus (1568) decessisset, praesens fuit, et vidit res eius mobiles, partim pro Capitulo, vel Ecclesia, uti ornamenta ecclesiastica, Libros, et alias quasdam res, quarum recordari non potest, partim pro familiaribus, consanguineis, et stipendiariis distributa fuisse: similiter et cum rebus Antonii Verantii Archiepiscopi factum, bene recordaretur, et bonam partem rerum per Faustum fratrem (ex fratre nepotem) eiusdem ablata vidit.“ L. Engelnek idézett könyvét is p. 162—163.

³⁾ „Illinc (Veszprémből) in Italiam misit, et in Patavino Gymnasio fovit, eque rudi ac barbaro homine Latinum reddi curavit.“ Katona Tom. XX. p. 1322. És Schmitth Miklósnál Episc. Agrien. Tom. III. edit. 1758. p. 87—88. Bátfán tanuló

Olaszföldön is elmebeli tehetségének és szorgalmának nagy dicséretét hagyván, Bécsben futotta le tanulása pályáját¹⁾. Nevezetes, hogy a német nyelven, meg nem barátkozhatván vele, nem kapott²⁾. Padua nem csak deákká tette és göröggé, hanem olaszszá is³⁾, megkedveltetvén a mulattatva oktató költészetet is⁴⁾. De főleg a történelemben talált szép lelke élelmet. Azért első dolgozata is történeti, leirván Berislaus Péternek életét, kivel édes anyjáról szinte atyafiságban állott⁵⁾. Eny-

atyafiának Domitius Jeronimusnak 1559-ben írott levelében: „Gessit nostri curam Reverendissimus Joannes Statilius dum in Patavino Gymnasio studuimus. Sed in annum singulum non nisi 50 aureos nummos ad omnia, quae tam nobis, quam praecptori nostro fuerunt necessaria, suppeditavit. Et nihilominus didicimus, fuimusquae satis honorati. Nec isthaec eo scribimus, quod velimus deesse tibi, sed, ut componas te ad mediocritatem, quam et Horatius auream appellavit.“ L. Katonát is Tom. XXIII. p. 256—257. 258 és 312. Tom. Tom. XXIV. p. 160.

¹⁾ L. Catalogus Rectorum Archi-Gymnasii Viennensis. Vien. Austr. 1670. 4. p. 108. hol Antal ezen iskolák nevendékei között számíttatik.

²⁾ Ifjabb testvérei s atyjafiáról ezeket üzené 1550-ben öcscsének Mihálynak: „Pueri ambo recte valent. Joannes loquitur Germanicam linguam ita exacte, ut Viennae proximis diebus usus sim eo interprete non ieiuo.“ Katona Istvánnál Tom. XXI. p. 1004.

³⁾ Jovius Pálnak olasz nyelven írott ozmán történetét deákra fordította: „Commentarium tuum de rebus Turcarum, Tusco idiomate exaratum — pro ingenio meo, Latinum feci (1539) et legendum Hungaris exposui. Quod si forte isthaec traductio non ubique Tuscae eloquutioni, styloque tuo responderit, Dalmatam, non Italum traduxisse scito.“ Katona Tom. XX. p. 1196. — Joviusnak Commentarius a deák nyelven 1537. 8. r. jelent meg Vittenbergában Nigro Bassanati Ferencz által fordítva; ez tehát korábbi fordítás Verancsics Antalénál.

⁴⁾ Verseiről, melyekről alább még szó lesz, emlékezik leveleiben.

⁵⁾ „Vita Petri Berislai Vesprimiensis Episcopi, Dalmatiae, Croatiae, et Slavoniae Bani. Venetiis 1620. 8. apud Evang. Duch. — Dass dieses Werk eigentlich dem Antonius Verantius zuzuschreiben, und Tomco dabei als Plagiarius anzusehen sei, wird unten Nro XVII. gemeldet werden; mond Engel idézett

nyi tudományos ismeret és nagy tapasztaláson kívül) hatalmas ékesszólással is birt, olly mértékben, hogy a szívet arra vehette, a mire akarta, s országos hírére a külföld is csudálta. Ezen tehetségeire nézve őt Zápolyai János, kit Szoliman császár épen akkor ültetett királyi székébe, 1530-ban titoknokává s ó-budai préposttá tette). Még azon évben kiállotta vele együtt Budának Roggendorff Vilmostól tartott ötvennapos ostromát, mikor a várban olly nagy szükség volt, hogy a vívók

könyvében p. 149. és p. 159. Fortis után írja: „Eines der ersten Werke des edlen Jünglings war die Lebensbeschreibung seines (1520) verstorbenen Oheims, Berislaus, die sich Tomco Mar-navich hundert Jahre hernach, auf eine unverschämte Art zuschrieb, ohne fast ein Wort daran geändert zu haben; ausgenommen jenes, dass er einige Linien ausstrich, die den ächten Verfasser Verantius verriethen.“

*) Szerzett tapasztalásairól beszéli 1549-ki Sárovarról Pesti Gáborhoz írt levelében: „Ab annis ferme duobus de triginta, assiduis usus sum Legationibus ad diversos Principes Christianos, et Turcas, quod tu optime nosti. Suscepi praeterea privato studio tot itinera, et tam longinqua, ut exceptis Hispaniis, Thracia, Macedonia, utraque Moesia, et quae Tanais, Pontus, Mons Carpatus a Ruthenis et Vistula flumen a Masoviis intercludit, parum quiddam restat, quod in Europa non viderim.“ Katona Tom. XXI. p. 916.

*) „Revocatum (ex Italia) tandem ad se (Statilius) in secretarium Joannis Regis creavit, et in consilio tanti principis locum mihi obtinuit: ornavit dehinc Praepositura Budae Veteris: Transsilvana ditavit: quibus adhuc (1540) fruor, nisi saevitia et tyrannis (sic) Mayladi hanc, illam Germanus Princeps interceperit.“ Katona Tom. XX. 1322. és p. 1262. „Stephanus Brodericus, Vaciensis episcopus, alter meus parens.“ Ennek közbejárását különös írásban köszönte meg. Engel, Fortis után fölhozott könyvében p. 159. — Verancsicsnak hazahivatása 1529. év tájára esik, mint Martinuzzi Györgynek peréből Praynál Epist. Procer. Hung. P. II. p. 383—384. bizonyos: „Reverendus D. Antonius Verantius — interrogatus, a quo tempore cognoverit Fratrem Georgium? Respondit: quo exercitus Regis Romanorum, duce Willelmo a Rogendorff, obsedit Regem Joannem, una cum Aloysio Gritti (Katona Tom. XX. p. 699—703), cum ego essem Praepositus Budae Veteris, et Secretarius Regis Joannis, cognovi Fratrem Georgium.“

estupa korpán és lóhúson tengének¹⁾). Jó és gonosz szerencsében egyformán felelt meg Zápolyai János várakozásának²⁾), kit tántoríthatlan hivséggel szolgált; soha nem pártoskodott³⁾), mi azokban a szomorú időkben ritka állhatatosság volt⁴⁾). Ezért Zápolyai János eleinte ugyan belől az országon, később pedig más hatalmasságokhoz is, béke-, had- s egyéb fontos ügyekbeni követségekben járatta⁵⁾). Nevezetesebb követségeit maga jegyezte föl, ez még nem látott napfényt:

„Legationes Antonii Verantii Archiepiscopi Strigoniensis et Locumtenentis Regii.

¹⁾ Katona Tom. XX. p. 867—872 és Zermegh János Schwandtner Györgynél SS. RR. Hung. Tom. II. Vindob. 1746. fol. p. 403.

²⁾ „Me in re tum Regni, tum Principis — nunquam tepidum, nunquam somnolentum, nunquam ignarum exstitisse.“ Katona Tom. XX. p. p. 618.

³⁾ Martinuzzi Györgynek 1549-ki május 7-kén írott levelében öntudattal beszéli: „Nec facinori aliquo criminique, sive in Rempubicam, sive in Maiestatem commisso, unquam fui obnoxius.“ Katona Tom. XXI. p. 855.

⁴⁾ „Quod nos, mond Zápolyai János budaiaknak adott levelében, cum saepe in hanc cogitationem incidissemus, quatenam esset inter eas virtutes, quas quilibet princeps in subditis considerare debet, maiore laude, atque remuneratione dignissima; nihil profecto sanctius, nihil laudabilius, nihilque magis complectendum ipsa fide, et sinceritate animi — reperimus. Quae hac tempestate nostra quam rara sit, quamque animo amplectenda; nos ipsi nobis conscii sumus. Nam, posteaquam — ad hanc regiam dignitatem electi, pariter et coronati fuisset, daremusque operam, quo animos subditorum nostrorum, pro facultate nostra, omni munificentia nostra regia fideliores nobis redderemus: pauci admodum reperti fuerunt, qui in rebus adversis nobis fidem servarent.“

⁵⁾ Hogy őket pártjára hajtsa. „Is noster (Zápolyai János) ut coepit, etiam nunc discurrit, modo hunc, modo illum ex proceribus, et quemque, prout morbus postulat, consveta facilitate, aut blande captat, aut clementer extollit; nec aliud proficit, quam, quod tot dominos, vel, ut ita dicam, reges sibi ipsi creat, eosque, ne unquam correptionem, disciplinamque accipiant, armat et erudit. Öcséjének 1540-ben küldött levelében. Katonánál Tom. XX. p. 1311.

Inprimis exercuerunt eum Legationibus intra Regnum, modo ad unum, modo ad alium Praelatum, ac Magnatem mittitur¹⁾; ubi usu sibi confirmato; tandem missus est septies cum solenni Legatione ad Regem Poloniae Sigismundum²⁾. Ter, pro intervallo huius temporis, in Bosnam ad duos Beghos Husrephum, et Mahumetem Myhalew³⁾. Postea ad Senatum Venetum bis, sedente Andrea Gritto Duce⁴⁾. Tandem ad Summum Pontificem Clementem VII. semel⁵⁾; et ad Paulum III. semel⁶⁾. Tum ad Regem Galliarum Franciscum de Valloes bis⁷⁾. Ad Henricum vero VIII. Regem Angliae semel⁸⁾. Illinc rursus ad sanctissimum Imperatorem Ferdi-

¹⁾ „O conditionem Legatorum duram! — imo durissimam, et nulli libero, ingenuoque expetendam, quamvis subeundam, quo et optimis Principibus obtemperetur, et Patriae saluti commodoque consulatur.“ Kovachichnál SS. RR. H. M. Tom. II. p. 160. Katona Tom. XXII. p. 680.

²⁾ Engel, Fortis után. Katona Tom. XXI. p. 604 és 741. Ismét Engel „Isabella sandte ihn 1543. zum achtenmale zu Sigismund. Die Rede, die er bei dieser Gelegenheit gehalten, und die in Krakau gedruckt worden, schilderte die traurigen Umstände der unglücklichen Königin auf eine so rührende Weise, dass alle Zuhörer Thränen vergossen.“

³⁾ Kovachich SS. RR. H. M. Tom. II. p. 390. Wolfgangus Bethlen Hist. Lib. III. Tom. I. p. 357 és 370.

⁴⁾ Nach Aufhebung der Belagerung von Ofen, ward er zweimal nach Venedig gesandt. Engel Fortis után.

⁵⁾ Im folgenden Jahr (1532) ging er zum Papst Clemens VII. Engel ugyanott. Katona Tom. XX. p. 778—780. Pray Annal. P. V. p. 242—243. Kovachich SS. RR. H. M. Tom. I. p. 195. A Magyar T. Társaság Évkönyvei III. K. I. Oszt. 60. l.

⁶⁾ Pray Annal. P. V. p. 274—275. Kovachich SS. RR. Tom. I. p. 195., itt bizonytalanságban tapogatók, mert Veranichich kéziratának nagyobb része, a történettudománynak káptólhatatlan kárára, elveszett; mellyek pedig el nem ényészték, azokat háladatlan unokája Faustus megcsönkította.

⁷⁾ Kovachich SS. RR. Tom. II. p. 389—390. Katona Tom. XXI. p. 595. Pray Annal. P. V. p. 275. Katona XXII. p. 674. Tom. XXIII. p. 293.

⁸⁾ Engel idézett helyen. Miller Epistolae Ferdinandi I. et Maximiliani II. Pest, 1808. 8. p. 188. Pray Epistolae Procerum P. III. p. 143. I. Ferdinandnak azt tanácsolá: „Nec in Angliam

nandum bis, semel in Austriam¹⁾). Tandem in Turciam bis. Ad Solimannum Principem semel²⁾) et ad Selimum huius filium³⁾). In quo considerandum est et adnotandum: ei accidisse in his postremis duabus Legationibus, quod fortasse, ad hoc tempus, nemini. Dum a duobus Imperatoribus christianis patre, et filio, successive missus fuit ad duos Turcicos patrem, et filium. Et hic demum cessavimus.“ Ez utolsó szavaiból világos, hogy jelen jegyzetet maga írta, és hagyta emlékezetben.

A tridenti közönséges egyházi gyülekezetre ő volt Magyarország részéről kiszemelve; nagy nehezen csak e nyomos okai menthették meg, melyeket 1561-ben I. Ferdinand és II. Maximilián elébe terjesztett: Dum praecipue Religionis causa, multis sim (Agriae) odio; — vellent — episcopo excluso, solis dumtaxat satellitibus Agriam administrari. — Verum mihi potius periclitandum etiam est, quam, ut desim mihi commisso gregi; parum iam sollicitus de quibuscunque mundi dignitatibus atque splendoribus: quibus iam satis usus et famae meae, et nomini meo: haud dubie annos reliquos mea exposcit a me Ecclesia, cui tanto praesertim malo, nisi ipsemet (Agriae) adero — videbor et officio meo

ad Lutheranos Catholicum: nec in Urbem nondum confirmatum mitteret Episcopum.“

1) Katona Tom. XX. p. 1187—1188.

2) 1543-ban, mint Caballus Mariushoz 1544-ben írott leveléből megtetszik: „Tu unus et primus, qui posterius mihi Legatione Bohemica, anni proximi amicus factus.“ Katona Tom. XXI. p. 473. S Engel Fortis után „Nach einer kurzen Ruhe, ward er im nehmlichen Jahr (1543) zum König Ferdinand gesandt, der ihn sehr leutselig aufnahm, und zu seiner Tafel zog.“

3) 1553-ban Zay Ferenczcel Erdélynek Ferdinand kezénél való hagyatása, és néhány váraknak visszaadása végett; csak 1557-ben vájhatták ki magnakat valahára Verancsics és Zay az ozmánok kezei közül.

4) 1567-ben Tifenbach Kristóffal; a magukkal vitt ajándékok mindössze 97,333 forintot 56 kr. és 3 pénzt értek. 1568-ban tértek Bécsbe, hol őt Samboki János örvendező versekkel fogadta és tisztelte meg 12. majusban. Katona Tom. XX. p. 916.

defuisse, et Maiestatibus vestris, parum pro debito servivisse. Unde his causis, atque hoc discrimine Ecclesiae meae sollicitus, Concilii quoque Legationem abrogari mihi cuperem, non invitus, si modo SS. Maiestatum V. V. benigna venia fieri posset¹⁾. — Hogy ő kevésbé buzgó, talán kissé közönyös is lett volna: nem mondhatni. 1571-ki januarius elsőjén Labady László érsekujvári várnagyjának ez utasítást adta: „Lutheranos Plebanos Concionatores, et Scholarum Magistros in Officiolatu suo non patiat, Missasque veteri modo latine peragi faciat, Archidiaconum ad visitandum admittat, eumque contra omnes defendat, ut officium suum in spiritualibus libere exequi queat.“ Ezeket saját kezével irott utasításából közöljük. Draskovich püspöknek, ki őt meginté, hogy már egyszer az egyháznak is éljen, ne csak egyedül a politikának, ezeket írta válaszul: „Papságomról és a miseáldozatról hallgattál volna inkább: nem járok én el benne sem hanyagon, sem haszonvehetetlenül. Az utolsó fényes portai követséget nem kevés öntagadással vállaltam én el meglett koromban, hogy a hazának és a keresztény népeknek békét s nyugalmat, magamnak pedig csak egészség rontást, s nehéz betegséget szerezzek. Hogy illy áldozat nem ér-e éppen annyit, mint a miseáldozat, az határozza meg, ki nem elfogult“²⁾.

Hogy ő nem volt a reformatio barátja, eme levélből is, melyet Dudics Endrének írt volt, kitetszik:

„Tam profundi ac diuturni mei silentii, de quo Magnifica Dominatio Vestra expostulat, non leves fuere causae. Neque in hoc periclitata est benevolentia, quae nos antea coniunctos habuit, et nunc quoque habet. Sed id, quo non solum catholicae ecclesiae, ac sacro nostro ordini multum dextravit (sic), verum etiam sibi ipsi, ac suo nomini plurimum obfuit, quod iam amplissimum esse coeperat. Cavebam etiam a reprehensione maiorum,

¹⁾ Katona Tom. XXIII. p. 489. 534. 603. és 492.

²⁾ Katona Tom. XXV. p. 55.

ne, si solito more necessitudinem nostram coluissem, fuisset iudicatus, quod aut probassem, quod fecerat, aut etiam fuisset tanti casus et excessus sui conscius. Quamquam privatim etiam aegerrime ferebam, quod sacerdotio et episcopali dignitati coniugium praetulerat, non suo tempore, sed alieno. Qua in re contemptus quoque intervenerat sacri muneris, quod antea amplexa fuerat, quin etiam cogitaverat de cura coniugii. Atque haec cum omnium ora uno consensu improbant, ne ego quoque laudare potui, qui nihil unquam magis odio habui, quam Religionis catholicae vel contemptores, vel offensores. Quum spreta, et prostrata in Christianitate Religionis reverentia, quid est, quod ei restet ad excidium universi status eius? quemadmodum vel hac praesenti tempestate perspicue cernimus, qua tot Dei flagellis non opprimimur solum, sed etiam conficimur, ignari etiam rationum, quibus hosti occurramus. Nec virorum, ducumque praesidio instructi, qui periti forent in Turcas bellum gerere. Quibus defectibus non alia causa laboramus, quam, quod verae, sanctaeque Religioni catholicae, romanaeque ecclesiae terga verterimus. Ne itaque vel mihi, vel aliis etiam veteribus amicis tuis indigneris, si qui ex nobis non a te, sed a re tua facti nonnihil alieni, minus tibi videantur in officio veteri satis facere. Quo animo quum et ego nonnihil fuerim abs te alienior, scribere etiam desieram, semper interim cogitans, quod tua etiam Dominatio, pro sua prudentia, qua non obscure pollet, bene isthaec perpenderit, meque habuerit excusatum. Quum itidem ipsa quoque sic se gessisset erga alios, si statu suo feliciter consistente, hunc in modum quipiam ex amicis suis concidissent. Ego vero, etsi nunc etiam haberem, ob quae deberem diutius perstrare cum Dominatione vestra in silentio; quum tamen assequor aliquid de suo alio, et iam transacto animo, meliore nunc eam coepisse duci, quo laetatus sum non mediocriter, has ei scribere volui, ut et eadem sciret, quae de mea erga se voluntate optabo, et illam hortarer, ut si quo divino spiritu tacta

sit, quem illi a Deo Optimo Maximo etiam vehementer exoro, eum in se non pateretur extingui. Sed identidem sibi conciliet, et familiarem faciat. Quo sic demum, et a casu isto sublevetur, et cum Petro, Paulo, Magdalena, et compluribus aliis, qui ex peccatoribus facti sunt sanctissimi et amici Dei, in viam redeat, et bene valeat. Viennae 3. Septembris 1571.“

Mint követ nem csak nagy tapasztalást és hírnevet szerzett magának, megismerkedvén Európának legjelesebb férfiai¹⁾: hanem méltóságokat is érdemlett. A hogy 1534-ben a francia udvarban megfordult, s 1535-ben Angolországból hazatért, Zápolyai János gyulafehérvári préposttá tette²⁾. Most már két jeles prépostságot birt, mindazáltal szegény volt, mert javadalmai a két hazának ama veszedelmében, annyit sem jövedelmeztek³⁾, hogy, bár a hiu fényűzésnek ellensége, Zápo-

¹⁾ Név szerint: Rotterdami Erasmussal, Malanchton Filep-pel sat. — Fortis írja, hogy Erasmusnak Antalhoz írott levele Draganich Verancz gróf gyűjteményében létez. — Ugyanott p. 1059 olvasható: 1550-ki levelében jelét hagyta tapasztaláson alapult érettségének. „Verum consulere tibi, igitur Csáki Mihály barátjának, ut saepius in arenam cum isto gladiatore (a ravasz Martinuzzi Györggyel) non descenderes. Scis, quam clandestinis ultionibus delectetur; quamque multos coeco verbere, ut Hungaris est in proverbio, pulsare soleat — angores evitabis, arte artem deludes, nec aperto Marte cum versuto et potente hoste crebro congregieris.“

²⁾ „Antonius Wrantius seu Werantius 1535. (Praepositus Major Capituli Ecclesiae Albensis) 1544. ante exitum mensis Decembris — proventibus Praepositurae ignotis hucdum viis ac modis, per Martinuzzi eversus, alibi vivens, titulum duntaxat retinuit.“ Schemat. V. Cleri Transsilv. 1840. 8. p. LVIII. Nro. 22. „Ego, et Michaël in exteris regnis vagamur, et saepe de vita periclitamur, dum et rem et nomen quaerimus.“ Katona Tom. XX. p. 1315.

³⁾ Capellus Ferencznek, ki a velencei köztársaság részéről a bécsi udvarnál követ volt, 1547-ben küldött levelében: „Tibi vero, Capelle, mi amantissime, paucis ita affirmo: de Hungaricis sacerdotiis nihil iam quicquam firmi esse cogitandum: intercidit eorum tum pretium, tum dignitas: ratioque omnis ac decor perturbatus inter profanos atque ethnicos vagatur; quandoquidem et Turcae iam decimas colligunt.“ Katona Tom. XXI. p. 667.

lyai János udvarában, méltóságához illőleg nem élhetett. „De inopia autem mea rei pecuniariae vellem tacere; mond Musnai Ferencznek 1538-kinovemberben irt alkalmi levelében: scis enim, quanta laborem; sed timeo, quod nuperno adventu Solymanni Turcarum Caesaris metuebam, qui scilicet, si hoc regnum invadebat, ut minabatur, cogebar, per Deum! Praeposituram hancce meam Transsilvanam, nam Budensem dudum desolavit, ita relinquere, ut acceperam, nimirum pauper, et vix decem ducatorum dominus. Cuius quidem reditus annuos non ego, nam parvo natura mea contenta est, sed aulicus decor¹⁾, sed honoris svadella, et longae spei opinio totos exhaurit, neque animadverto prius, quam annus exierit“²⁾).

De azért fogytakozott állapotában is elaggott szülőinek erős gyámola, testvéreinek gondos nevelője, szülőködő atyjafiainak adakozó segítője volt. Midőn öcsöcse Mihály, Statileo János udvarát 1539-ben nagy gondatlanul elhagyta, s haza menendő vala, addig ment

¹⁾ Haec ratio, ac magnitudo animi in maioribus nostris fuit, ut cum in privatis rebus, suisque sumtibus minimo contenti, tenuissimo cultu viverent; in imperio, atque in publica dignitate, omnia ad gloriam, splendoremque revocarent.“ Cic. pro Flaccio 12.

²⁾ Katona Tom. XX. p. 1184. Szoliman az itt említett hadat azért hozta Zápolyaira, mert 1538. I. Ferdinanddal Nagyváradon szerződött. L. 1142. l. — Ugyanott 1191. l. azon évről Kálmánchehi Mártonnak szólott levelében: „Persvasum tibi esse non dubito, magnas me et impensas facere, et plurimum egere pecunia, idque propter praesentes tumultus bellicos, quibus tum equi plures, tum maius famulitium est mihi alendum. Nec mihi ipsi deesse possum, aut debeo; nec secus facere licet, nisi ex aula secessero: quod quidem nec per principem mihi, nec per avunculum meum, communem praesulem datur.“ És Tom. XX. p. 1336. Honterus Jánoshoz 1540-ben intézett levelében: „Quum ex aula domum redeo, ita exhaustus, ita expressus pecuniis redeo, ut spongiam seu pumicem quendam diceret. Redeo autem, ut vides, raro, et plerumque ut hospes et novus quispiam homo; nihilque est, quod non male curatum, negligenter cultum, et segniter administratum reperio, adeo, ut ab ipsis initiis eoear rem familiarem identitem auspicari, atque statuere.“ L. p. 1333—1336, és Tom. XXII. p. 499.

adakozása, meddig tehetsége ért: „Ego, quicquid pecuniarum, argenteorum vasorum, annulorum, equorumque tunc temporis in promptu habui, tibi erogavi. — Nihil in me tibi praesidii aut opis unquam deerit; quantacumque res mihi fuerit; modo desinas in avunculum (Statilium) esse iniquior, qui utrique nostrum aequissimus est¹⁾”. Kisebbik öcscsét Jánost Bécsben neveltette: Jeromost pedig fejedelme udvarába segíté): „Puerorum alterum Joannem scilicet, dimisi Viennae discendi gratia apud Joannem Scroferum, qui praeest collegio provincialium: Hieronymum addixi regulo nostro, quem sic et illi, et matri eius acceptum esse scias, ut ne parentibus magis²⁾”.

Azoktól sem tagadá meg segedelmét, kikkel barátságos viszonyban élt; közülök volt a nyomorban szellett s a szerencsétől ide s tova hányatott Tranquillus Andronicus. Ez Antal barátságát, kivévén egy nem sokáig tartott elhűlést, haláláig egyenlően birta. Az elidegenedést is Tranquillusnak művelt udvari emberhez nem illő csintalansága okozá; kinek sértő levelére 1538. adott válaszában megmondá a nem kedves igazságot

¹⁾ Katona Tom. XX. p. 1319—1324. Tom. XXI. p. 458.

²⁾ Ennekelőtte Velenczében taníttatta őket: „Habes Venetiis Joannem Statilium, consobrinum meum, paucis ante diebus discipulum tuum, mond Katonánál Tom. XX. p. 1314—1316. Tirabuscus Jánoshoz 1540-ben írott levelében, cui desiquoties libebit; oro autem, libeat saepe ac semper, quod id ipsum profecto de me tibi polliceor. Ceterum, sunt mihi dom, duo fratres aequae cari, ac ipsemet mihi. — Scripsi itaque ad patrem meum, ut, si iam per aetatem domestico foco carere possint, et litterariae disciplinae ferre leges, ac manus ferulae subducere; adiungat eos contubernio tuo, et te praeceptore erudiantur, expolianturque bonis moribus. — Quare, si idem parens meus Franciscus hac de re tecum egerit; scito, acturum meo nomine: promittoque bona fide atque humanitate, staturum me omni conditioni ac pacto, qui inter vos convenerit, salariumque in aureis ducatis — persoluturum.“

³⁾ Katona Tom. XXI. q. 839—840. és 837—838. 1549-ik évre. Tom. XXIII. p. 256—257, 258. 312. Tom. XXIV. p. 160.

„Ad me, quod attinet, quam vellem, aequius benevolentiam ac studium meum et officia in te expendisses“¹⁾. De mihelyt a háladatlan magába tért, neki nagylelkűleg megbocsátott²⁾. „Me etiamsi fuste, quod absit, cecidisses, ut verbis verberasti, semper—semper eundem, qui semper fui, cognosces nimirum, propter virtutes tuas tui cupidissimum, amantissimum, observantissimum — et sicut in angusta fortuna amicum habuisti: ita in hac, ut ais amplissima, experieris amicissimum“³⁾. E nyilatkozásában tündöklének életének minden dicséretes tettei a maguk igazi fényében. A műveltségnek e magas fokára kevés halandó tud emelkedni!

A mi időnkre általjött leveleiben mindig elő meg előcsáp a baráti forró érzés, önmegtagadás, közjóra törekedés. — Közelebb barátinak megválasztásában fölötte vigyázó⁴⁾ levén, nem egykönnyen nyitotta meg szivét valakinek; de az egyszer választott barátságban

¹⁾ Katona Tom. XX. p. 1169. Ez előtt Gritti Lajos író-deákja volt. „Andronicus Tranquillus Tragurinus Gritti scriba.“ — Istvánffy Miklós Hist. Lib. XII. ad an. 1533. és „Ipsius Gritti a Secretis.“ — Urával együtt halálos veszélyben forogván, Statileo János menté meg, „posteaquam Gritteam cladem (1534) evaseras.“ Katona Tom. XX. p. 1165. És p. 1169. „Vide, — quas gratias Statilio referas, qui te quingentis ducatis a captivitate, iam mortis destinatum, et sub carnifice supplicioem redemit.“

²⁾ Emez elvei szerint: „Sed sic humana transigantur. Et rara quidem in mundo est integritas, rara pietas, rarissima vero amicitia, eaque potissimum, quae utilitate non ducatur. — Verum eruditi, moderati et rationis bene compositae homines debent, ut Sapientes volunt, et in prosperis iidem esse, et in adversis fortes ac generosi.“ Csáki Mihályhoz 1550-ben írott levelében Katonánál Tom XXI. p. 1042—1043.

³⁾ Katona Tom. XX. p. 1170—1150.

⁴⁾ Ugyanott Tom. XXI. p. 608. Volanus Györgyhez írott alkalmi levelében: „Quum ego te non aut officio, aut affectu eo solum complectebam, quo partim ipsius humanae necessitudinis lege, partim privatae cuiusdam urbanitatis studio ac civili decore in omnes homines esse debemus; sed singulari amore, eoque magno, beneque examinato iudicio mihi devinxeram.“

hiv, s a szerencsének minden változásaiban, haszonke-
reset nélkül, állhatatos maradt; melly szép erkölcs fe-
hér holló s fekete hattyúnál is ritkább e világon. Antal
megjárta műveltebb Európának minden országát, s
1547-ig két igaz barátnál többet nem talált! mint
Ephorinus Anselmnek írott szívreható levelében, vele-
született őszinteséggel beszéli: „Inter multos amicos,
mond, mihi est unus quidem amicissimus Michael Cha-
kios, professione atque ordine sacerdos, dignitate Ca-
nonicus, et Archidiaconus (Transsilv.) vir plane multa-
rum virtutum ornamentis commendabilis, et Spiritu
Christi ad imitandum usque imbutus. Cui, quum ego te
— non impari esse cognovissem, sive doctrina sana
et aliarum litterarum eruditio: sive integritas vitae et
morum candor exigatur; te quoque non immerito in
eundem amoris gradum mihi cooptavi. Hoc autem eo
ad te scribo, Ephorine, ut, postquam tot peragratis
Regnis, atque Urbibus, Vos dumtaxat duos inveni,
alterum in Polonia, alterum in Hungaria, qui soli in
tanta fortunae meae varietate exstitistis, in quibus ve-
ram amicitiam videre et experiri contigit, te inquam,
Ephorine, cum Chakio¹⁾).

Szives és lelkes barátin kívül kedvelé a tudósokat
is, kikkel szorgalmasan egész belső bizodalommal le-
velezett²⁾, még pedig nemes vágyból, hogy tanuljon;
mert mondása szerint, mit sem türhetett kevésbbé a
tudatlanságnál: „Nec enim asvetus homo literis, potest
his, quovis in statu, carere facile³⁾“. E czél minden le-
veleiből kiemeli magát. Tudományos pályája is a leg-
közelebbi ok, a miértfölte tanulságos élete leírásához
örömet fogtunk, mert ő noha terhes országos hivata-
lokat viselt, egyedül a szelid tudományoknak élt; ezek-

¹⁾ Katona Tom. XXI. p. 662—663.

²⁾ Közöttük volt Manutius Pál is. Ugyanott Tom. XXIII.
p. 266. Korának jelesebb tudósai között nem állott utolsó he-
lyen, mint ezt csak Manutius levele is igazolja.

³⁾ E nevezetes jelszavát olvashatni Katonánál Tom. XXI.
p. 858. Sivegus Györgyhez 1549-ben írott levelében.

kel foglalatostkodva, magában keresé azt a boldogságot, mellyet mások mindenütt keresnek, csak ott nem, ahol az létezik. Tudományokban lelél vigasztalását is a házában ama fölfordult állapotában, mert Cicero szerint ez a tudományok haszna: hogy a tanult bölcseséget, alkalmas időben, cselekedetre és hasznunkra fordítsuk: „*Studia litterarum in adversis perfugium ac solatium praebent.*“

Mindenkivel nyájasan, de úgy társalkodott, hogy ellenkedés esetére a kicsapongók sem árthattak neki. Háza és asztala kedves barátinak és korabeli tudósoknak mindig nyitva állott. Száműzve levén a fészesség, nála kiki szabadon kedve s kénye szerint kellemesen mulathatott. Kurcziviczki Pétert, ki bizalmával rutul visszaélt, a késő maradék emlékére magával általhurczolta és ránczígálta Tarnovi Stipcohoz 1539-ben írott levelében¹⁾. „*Nam, si quid tale in mensa mea, quam multi boni frequenter petunt, audivit, foedissimo more suo fecit, quod passim per compita diblateraverit. Verum non advertit Elogium illud, Portae diaetae meae appositum: „Hac verbum non egredietur.“ Libere enim apud nos, et salibus permixtae mensae sunt, ut apud vos quoque: nec ea nunciantur iis, de quibus loquutum sit; nisi quis, cui male creduntur secreta, calumniae locum quaereret. Innocens tamen et generosus animus non suscipit calumniam.*“

Ez Verancsics Antal magányos és csendes életének rövid vázlata. Bővebb ismeretére kelend, ha majd szép lelke jellemének fejtegetését folytatván, megemlítjük, mint ereszté magát az országos dolgok tengere között is a történetírásnak? Egyike volt ő még azon kihalt régi magyaroknak, ki az édes hazát még teljes épségben látták, s ennek boldogságát forrón ohajták. „*Etenim mea ratio alia est: quippe, qui debeo Regno Hungariae, quicquid et sum, et habeo. Puerum enim excepit admodum, suscepique ex ea non solum com-*

¹⁾ Katona Tom. XX. p. 1267—1268.

moda multa, sed et honores multos, et conditionem, quam mihi Patria dare non potuisset. Ideo decet me penes, cum (ob) eius conservationem, tum propter honorem meum, et perseverare, et periclitari.“ Ez volt válasza az őt az ozmán veszély elől 1547-ben hazahívó Capellus Ferenczhez¹⁾. Bonerus Serviusnak is 1544-ben Krakóba így felelt: „Ego, a Regina (Isabella) divelli nequeo, nec laboranti Regno, in quo nonnihil creveram, deesse debeo“²⁾. Ez a hazai lélekkel eltelt nagy férfinem kevesebb szerencsével védette nemzeti becsületünket is Kindler Jánosnak 1548-ban küldött levelében: „Fidem autem, quam in Hungaris (Kindlernek mostoha fia) expavescit, non est, cur paveat. Si enim cretiscunt cum Cretensibus, et in Poenos Poeni sunt; scito, militare esse: dolos dolis extrudere. Nemini alioqui probo molesti sunt; et omnia, quam hac in parte perferunt, ignominia, livor est et calumnia adversariorum“³⁾. És Blandrata Györgyhez 1546-ban írott levelében, kit visszatartóztatott a hazamenéstől: „Adde praeterea, ugymond, quod et huiusmodi copia principum atque nationum non ubique occurrit; esto, quod quam plurima, et quam amplissima regna peragraris, quemadmodum Isabella regina est, et Hungarorum Natio, apud quam externis hominibus, cum ad opes per industriam, tum ad omnium gentiliciarum dignitatum, officiorumque subsellia, facultas per Virtutem conceditur. Alibi invidia atque odiis laboratur“³⁾. — Milly igen

¹⁾ Katona Tom. XXI. p. 667.

²⁾ Ugyanott p. 459.

³⁾ Ugyanott p. 746.

³⁾ Katona Tom. XXI. p. 612. és Tom. XXV. p. 339. II. Maximiliannak 1572-ki szeptember 17-én jelenté Rudolf koronáztatása dolgában: „Tanta autem alia quoque est Regnicolarum frequentia, ut non dubitem 4,000 Hungarorum accessuram. Quod etiam addere volui, ne quid aliud Maiestas Vestra dubitaret de Hungarorum officio.“ — Továbbá Tom. XXI. p. 1073. Bécsből 1550-ben írott levelében: „Ante omnia mature hortandus esset princeps (I. Ferdinand) nunc praesertim in hoc imperiali conventu, Augustae celebrando, ut Hungariae curam et

méltó, hogy e nagy férfiúnak nemzetünkről hozott ezen igazságos ítélete a késő nemzedékek, és nemzetek örök emlékére föntartassék. Ez is egy olly vonás, melly Verancsicsnak, kit e részről érdeme szerint igen kevesen ismernek, nagy lelke mélyébe enged pillantanunk, s márványnál tartósbb emlék állítására, a legforróbb hálára buzdít és kötelez. „Ne memoria beneficiorum ac fama moriatur.“ Cic. red. Sen. 2.

Illy nemes lélekkel és törekvéssel irdogált még Erdélyben magyar történeteket; mert kivált a történet-tudományt kedvelé. Eme munkálatainak akadtam nyomába:

Mailáth István és Balassa Imre 1534-ben lett erdélyi vajdáknak 1540-ben kitört támadását leirandó, azon évi juliusban Gyula-Fehérvárról kért Verböczy Istvántól okiratot. „Quum enim res huius calamitosisimi temporis, quantum ingenii ac eruditionis mihi est, mando litteris; seriem tantummodo huius coniurationis Mayladianae ac Balassianae scire desidero, ne quid operi meo huiusce rei desit veritas. Id (exemplar Proscriptionis) abs te cum certissima peto, atque efflagito fiducia, cum eo me difficulter ab aliis potitutum scio, si tu denegaveris“¹⁾.

Ugyanonnan szólítá föl 1544-ki augustusban Brenner Márton beszterczei fit is valami korirat, s az általa Basileában 1543-ban kiadott Bonfin Antal három első Decadeseinek közlésére: „Lucubrationes tuae in Hungarorum Chronica mirifice mihi probantur. Verum, cum et Tabulam Hungariae cosmographicam, et alia quaedam opera Antonii Bonfinii, optime de hac gente tua meriti calcographus tuus Robertus Vinterus, tua et impensa, et studio, non minus repata, quam illustrata —

cogitationem capeasset.“ sat. Olv. ugyanott az 1061-ki lapot, hol az ágostai gyűlésről szól. „De Hungaria vero ab hostibus vindicanda, et in pristinam formam asserenda, rarus est sermo.“ Szeretett magyarul is levelezni, Tom. XXV. p. 263. 455. s írni; ismeretes a róla nevezett magyar krónika.

¹⁾ Katona Tom XX. p. 1369. és 1343.

pollicetur; oro te, si sunt in luce, fac me earum participem, e tua etiam propria, quae iam dudum volitant per ora virum, mecum communices¹⁾).

Nevezetes okirat Martinuzzi Györgynek tulajdon levele is, mellyben Antal kérésére 1545-ben egyházi történet leírására életét közli²⁾).

A magyarok történetét pedig Hunyady Mátyás király halálától fogva kezdé meg a maga koráig. Vázlatát megküldé Krakóból 1548-ki november 25-kén Lasco Szaniszló syradi palatinusnak: „Misi lucubratiuncularum mearum quiddam ad te, et Joannem Bonaram, tamquam degustamenta quaedam reliqui et futuri operis, quod mihi de successu Rerum Hungaricarum ab obitu Matthiae Regis contexitur³⁾). E munkához még 1531-ben fogott, s mint 1549-ki november 10-kén Krakóból Pécsy Gábornak az ott feltalált Bonfin Antalnak ötödik Decadesének ötelső könyvéről írott levelében mondja), rajta már 18 esztendőig dolgozott: „Scis, Antonium Bonfinium Hungaricarum Rerum Historicum quinque Decades (non integras) composuisse, editisque in lucem tribus⁴⁾), quarta et quinta fortasse nondum recognitae interciderant⁵⁾)...Ego incidi — in quinque Libros eiusdem Bonfinii nostri quintae decadis primos, quibus virille, optime de Hungarico nomine meritis Wladislai Regis Historiam describit, Matthiae consummata, ibique quintus hic Liber desinit, ubi de divortio Beatricis peregerat.... Si Deus nobis ocium fecerit, quam citissime potero, reliquum quoque hoc Bonfinii nominis luci polliceor, cui et Broderici — adiciam Mohacsium, daboque omnem operam, ut — quantulacunque valeam eruditione, curem, vel voluntati meae;

¹⁾ Tom. XXI.

²⁾ Pray György Annal. P. V. p. 271.

³⁾ Katona Tom. XXI. p. 797.

⁴⁾ Ugyanott p. 833.

⁵⁾ Kiadta Brenner Basileában 1543-ban.

⁶⁾ Pray György: Index Rarior. Libror. Bibliothecae Universitatis Reg. Budensis. P. I. Bud. 1780. 8. p. 173.

maximae sane, hac in re satisfaciendum. Quodsi expectationi nequivero, historiaeque magnitudini, cuius ne nomen quidem arrogo; magnam saltem materiam dicar praebuisse doctioribus; eamque, tametsi simplicem, ac forsitan etiam rudem, quod non inficio, uberem tamen, et magno mihi labore iam per annos duo de viginti conquistam assequantur.“ — E munkának 1558-ban alkalmasint már késznek kellett lennie; mert azt öccse Mihály, Mula Márk Antallal kívánta közölni, Velenchezől azon évi augusztus 22-kén írott levele szerint: „Accessi magnifium D. Marcum Antonium de Mula, qui heri profectus est Veronam pro capitaneo: Salutem a dominatione V. RR. accepit gratissimo animo — et studiose deinde iussit, ut eius nomine peterem a D. V. RR. opus eius Historiarum de Rebus Hungaricis, promissitque se solum tantummodo visurum et lecturum, nemine particeps facto. Quare autem id optet, mihi non aperuit“¹⁾).

„An autem opus illud Verantius perfecit, mond Katona István, an vel ea fragmenta, quorum hic meminit, alicubi delitescant? penitus incertum est.“ Pray György véleménye in Praefatione ad Annal. P. V. p. 8., hogy Brutus Mihály János belőle dolgozott. — Az bizonyos, hogy eddig Verancsics Antal munkálatainak nagyobbbrészt csak valami töredékei jutottak a mi időnkre. L. Kovachich György Mártont SS. RR. Hungar. Min. Tom. II. Nro XI. p. 34—39. — Kovachich e könyvében Antaltól több kisebb-nagyobb darabot, egészeket és töredékeket közölt.

Leirta Erdélyt, Moldvát és Havasalföldet is. „Intellexi te, mond Pomarius Cristianushoz 1549-ben írott levelében“), Bistriciensem situm, et istam Transsilvaniae totam plagam, in tabulam chronographicam redegissem. — Ego vero — operis tui magnopere cupio etiam possessor haberi. Quare peto — effice, ut — obtineam

¹⁾ Katona Tom. XXIII. p. 52.

²⁾ Tom. XXI. p. 832. Kovachich SS. Tom. II. p. 82—114.

abs te unum exemplar eiusdem Tabellae.“ S ugyan hozzá azon évben intézett egy más levelében: „Isti lucubrationi tuae, si libuerit, adiicietur mea Transsilvaniae, Moldaviae, et Transalpinae, magna iam ex parte, exarata Descriptio; iungentur etiam Elogia diversarum Inscriptionum Romanarum, quae olim in Transsilvania, diligenti quorundam cura, postremo vero mea diligentiore collecta sunt ferme 200. cum picturis quorundam sacrificiorum, simulacrorumque, ex lapideis tabulis decerptis. Quae cuncta, ubi erunt una, sperabo et nostrae genti, et exterarum quam plurimis fore hanc industriam nostram non iniucundam; praesertim, quod his de regionibus pauca, eaque valde strictim veteres attigere; praesens vero aetas ab ingeniis nostratium etiam efflagitare videtur“¹⁾.

Midőn 1567-ben frigykötés után Stambulból visszatért, az ozmán évkönyveket is elhozta magával, melyeket Galáciának Ancyra városában talált meg, s a tudósok előtt Codex Verantianus czim alatt ismeretes²⁾. Pray György szerint ő vala első föltalálója ama nevezetes arundeli márvány krónikának is. Specimen Hierarchiae Hungariae Tom. I. p. 182.

Történettudományon kívül a tisztos régiségeket szinte becsülé, melyeknek tökéletes ismerete sok jelenvaló dolognak értelmére elkerülhetlenül szükséges. Ezeknek megszerzésében s leírásában lelven kedvét, különösen fáradozott³⁾. Barátja s kedvelője volt a vidító költészetnek is⁴⁾. De ha Deciusnak hiszünk, ebben

¹⁾ Katona Tom. XXI. p. 925. 931. 471.

²⁾ Horányi Elek. Memoria III. p. 501. Nemzeti Plutarchus: IV-ik darab. Pest. 1816. 8. r. 55 l. és Felső magyarországi Minerva. 1831 I. k. Kassán. 8. r. 16. l. Kovachich SS. RR. Min. I. p. 149—153. Katona Tom. XXV. p. 50.

³⁾ Katona Tom. XXI. p. 823. 682. 824. 1012.

⁴⁾ Tom. XX. p. 1189. 1260. Tom. XXI. p. 826. 1005. Kovachich SS. RR. Min. II. p. 442.

nem nagy előmenetelt tett¹⁾). Azonkép 1549-kig még a szentirási tudományban sem²⁾). Mint gyűjtőnek is sok érdeme van; leveleinek gyűjteményével dicsekednek az egri érseki, pesti nemzeti s egyetemi könyvtárak. Pécssett néhai Koller József: „Epistolarum MSS. Volumina IV. fol. in Tabulario Posoniensi Strigoniensis archiepiscopatus exstant. Alia, quae ad familiam Comitum Draganich Veranzio Sibenicensium, Antonii nostri Haeredum delata sunt, fere omnia — ego possideo — Ple-rorumque compos factus sum anno 1798. quae in V. Volumina in folio et unum in IV-to redeggi“³⁾).

Szeretett magyarul levelezni⁴⁾; irt is egy magyar krónikát, melyet születése évén 1504-kén kezd, s 1564-kén végzi⁵⁾). Korának közönséges és megrögzött vélekedése szerint, az astrologiának nagyon hitt⁶⁾).

A tudományok pályáján érseki, királyi helytartói és főispáni terhes méltóságai, sem a haza sorsának gyötrő aggodalmai⁷⁾, nem lankasztották el, hanem inkább föltüzelték s buzditák, mit Tranquillus Andronicusnak 1571-ben írott emez ösztönző levelére adott válaszából kiderül⁸⁾): „Itaque, praesul optime ! cui providentiae dono,

¹⁾ Michaël Denis, Wiens Buchdruckergeschicht. Wien, 1782. 4. p. 452.

²⁾ Mint Vegedi Imréhez Gyula-Fehérvárról 1549-ki július 18-kán írott levelében őszintén megvallja: „sed, ne cum periculo laedendae magis, quam promovendae divinae veritatis aliquid eloquar — utpote homo, isque, ut verum fatear, non adeo sacra-rum litterarum peritus, quippe, qui adhuc doceri debeo a do-ctioribus me.“ Katona Tom. XXI. p. 855.

³⁾ Hevenesy Gábor kéziratai között Tom. XXX. Koller Jos. Hist. Episcop. Quinque Eccl. V. p. 236. Pray Annal. V. p. 3.

⁴⁾ Katona Tom. XXIII. p. 455. Tom. XXV. p. 263.

⁵⁾ 1832. Tud. Gyűjt. II. K. 80—92. Eredeti két magyar krónika, Pest, 1833. 8. r. Katona Tom. XXI. p. 465.

⁶⁾ Katona Tom. XX. p. 1329.

⁷⁾ „Miror equidem, quod tam diuturnis calamitatibus iam pridem non exaruerim.“ Ugyanott p. 1311. Tom. XXV. p. 65.

⁸⁾ Katona Tom. XXV. p. 302.

ad praeclaras dotes ingenii tui, litterarum ingens, doctrinarumque studium accessit, te hortor ex animo, ut prope-
res, dum aetas viget, ad immortalitatem: et aliquid tempo-
ris subducas de curis publicis et domesticis, subcesivisque
horis interdum divertas ad scribendum. — Innata est
tibi facundia singularis, teque in omni genere scribendi
excellere, satis constat. Atqui haec tempora, varietate
rerum, ac personarum insignia postulant, ut de ipsis
Historia scribatur, et scitu digna proferantur in lucem,
quae obruta in tenebris iacent. Quod arbitramur te
unum posse et luculenter facere. Non autem flagitamus,
terrarum omnium res gestas complectaris; id enim esset
immensi operis; sed tantum, qui per hos annos in Pannonia
successus fuerint; qui eventus vel prosperi, vel adversi
sequuti sint; neque vera subtrahendo, neque affigendo
falsa, quod ea tibi omnia notissima sunt; quaedam
etiam a te pertractata: multis interfuisti; quibusdum
etiam prae-fuisti¹⁾. Ubi vero me ad scribendas res Pan-
onicas mones, hortarisque etiam diligenter; mones tu
quidem atque hortaris et memorem, et volentem, nec
cessanti addis calcar. Sed et ego frustra volo, et tu
nequicquam mones, incassumque etiam luctaris. Ea enim
me negocia, tum publica, tum privata, quod non igno-
ras, cum hac archiepiscopali dignitate exceperunt, quae
prorsus mihi omnem scribendi facultatem ademerunt.
Oblitus iam et quietis, et ocii, et bonorum auctorum
lectionis, unde potissimum et scribendi supellex affluit
uberius scriptoribus, et animus, curis molestioribus mi-
nus obnoxius, lucubrat facilius. Secessu itaque, et soli-
tudine opus est scribenti. Quantum autem texendae
Historiae sufficere possit, qui distrahitur hinc ecclesiae
moderandae, religionisque defendendae studio, inde fi-
nitimi Loci, Praesidiique eius conservandi provincia
oneratur, ne nunc quicquam commemorem de Aula, quae
sibi magnam mei quotannis partem vendicat, et priva-

¹⁾ Katona Tom. XXV. p. 305.

tae rei familiaris procuracionem attingam, cui fere omnes horas debeo melioris mei temporis, nisi his omnibus et muneribus deesse, et in redditibus meis iacturam facere velim: quibus imprimis, si praesentis seculi consideremus pravitatem, quo Virtutes post Opes secundum locum habent, omnium dignitatum conditio retinetur; tute scis multo melius, qui hunc utrumque statum magna expertus es cum laude. — Verum, ne omnino negem tibi vel in parte, quod exigis, scito, quod rei cogitationem, curamquo non intermitto; et quotidie aliquid in Mnemosynis meis adnoto, quod in dies assequor, ut augendo operi non desim, colligere et struere incrementa. Nec praeterea mihi desideratur aliud, quam ocium et secessus: quae duo, si quando novis, et vix iam speratis gratiis Numinum quorumpiam obtinuerō, tot chartas scriptis onerabo, tot iisdem insumam calamos, quot poterit ingenium meum; nihil interim conatum quoque ommissurus, ut tuo, aliorumque amicorum meorum de Historia mea desiderio, expectationique, quoad vires mihi suppetent, satisfaciam, vel solo officio, si re nequivero¹⁾).

Ha Verancesics Antalnak, Kovachich György Márton által kiadott történelmi s egyéb darabjain kívül, még valami kéziratai léteznek: ezek csak az esztergami érsekség gazdag könyvtárában lehetnek. Horányi Elek Memoria. Tom. III. p. 504. egyenesen oda utal: „Doctissimus quondam Strigoniensium Archiepiscopus Franciscus e Comitibus Barkóczi, ad Werantii Opera excudenda animum adiecit; sed praeclaros conatus inopinata mors interceptit.“ — Külföldön jött ki: Ister Buda Hadrianopolim, Fragmentum Verantianum luce donatum ab Alberto Fortis. Cum numismate argenteo aere inciso, iconem Verancii referente. Venetiis 1774. L. Molnár János könyvtárának 2-ik szak. 260—262. 1.

¹⁾ L. Katonát Tom. XX III. p. 90.

Tadományokhoz viseltető nagy hajlandóságának bizonyos jele ez is, hogy ő 1558-ban Egerben iskolákat alapított: „Ut autem veluti denuo pariam novos filios, ministros et sacerdotes ecclesiae ac dioecesi meae, Scholam institui, et praefeci illi duos bonarum Artium peritos viros; praecipue vero Theologiae nostrae catholicae Professores, habitoque 20. circiter, quantum pro hoc principio, iuvenum delectu, qui iam matura aetate sint, et nobiscum de ecclesia romana ac suis ordinationibus sentientes, sacris etiam initiari velint“¹⁾.

A csendes majorkodás ártatlan életörömeit boldogságának egész érzetében nem csak magasztalás dicseré²⁾); hanem gyönyöreit maga is érzette. Kerteinek nemes gyümölcsseiről szinte elhiresedett:

„Maximilianus Secundus, Dei gratia Electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae Rex etc.

Reverendissime in Christo pater, fidelis nobis syn- cere dilecte. Quum hortos hic nostros cupiamus illustrare et augere optimis diversi generis fructibus, eiusque idoneum tempus, vernale scilicet, nunc instet, vos clementer requirendos duximus, qui hac in parte voluntatem nostram adiuvetis, utpote qui id cum ex propriis vestris hortis, tum aliunde facile praestrare posse vide- mini. Quapropter vos clementer requirimus, ut colligendos curare velitis, et nobis huc cum diligentia mit- tendos surculos ad inserendum idoneos, et non plantas iam insitos, optimi generis Cerasorum duplicis generis: unius illorum rubeorum magnorum, alterius vero nigrorum, vulgo *ewregh Zemew* fekethe cheresnye, qualium vos copiam habere dicimini in villa quadam

¹⁾ Katona Tom. XXIII. p. 96. és 112. Udvarában magyar nemes ifiakat tartott, és neveltetett a hazának. Katona Tom. XXV. p. 370. Egy régi kéziratban olvasom „Episcopi (seculo XV.) non habebant Scholas, nisi valde exiles; quae non ascenderunt ultra humaniora, et illas paucas: Jaurini scilicet, Posonii, Tyrnaviae, et Agriae.“

²⁾ Katona Tom. XXII. p. 393. Tom. XXV. p. 303.

Ecclesiae vestrae Ewlywed dictae, quae et fekethe Ewlywedi cheresnye vocantur. Praeterea prunorum quoque similiter surculos tantum optimorum omnis generis, signanter tamen grandium illorum Duranciorum, viridium etiam et oblongorum, quae Cathalaunica, sive Kathalan Zylwa vocantur: Item, grandium illorum, instar unius ovi gallinacei, quae duplicia sunt, subnigri videlicet, et albi coloris, et fortassis wlgō Loo Zylwa appellantur, aliorumque generum, quae optima nancisci, et habere poteritis. Hos autem omnes surculos cuperemus habere in tempore, quos diligenter compositos, ne in itinere corrumpantur, unum quodque genus suis peculiaribus sce-dis notari faciatis, ut unum ab altero ex suo nomine dignosci queat. Facturi estis in hoc rem nobis gratam, gratia nostra erga vos recognoscendam. Datum Vienne, decima octava die Mensis Martii, Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Septuagesimo tertio:

Maximilianus, m. p.

Jaurien. etc. m. p.

Reverendissimo in Christo patri, domino Antonio Verancio Archiepo Strigonien. Primati Hungariae, Legato Nato, Summo, et Secretario per Hungariam Cancellario, nec non Locumtenenti et Consiliario Nostro etc. Fideli Nobis syncere dilecto. L. S.

Cito

Cito

Cito me

Cito.

Posonii.

Verancsics saját jegyzete: „Redditae 22. Mar. 1573. Posonii. Prunorum et Cerasorum Surculos.“

Az érdempályán, mint a balsorstól sokszor üzőbe vett nagy ember, erős lélekkel kiállott szenvedések után, sebes lépésekkel gyorsan halada, s egyik méltóságról másikra eméltetett. Noha ő is elmondhatta Ciceróval pro Milone: „Miseros interdum cives optime de Republica meritos, in quibus homines res praeclarissimas obliviscuntur.“ — Zápolyai János körül tizenöt eszten-

dőig viselte a titoknokságot. 1540-ben vele utazott Erdélybe: „Missus fui in Transsilvaniam, ut in episcopatu avunculi mei bonis rationibus essem, donec motus, qui proxime in hoc regno fuerant excitati, sedarentur“¹⁾). S mindvégig hozzáragaszkodott²⁾). Isabella mellett kilencz, s így a Zápolyai házat példátlan hűséggel tizenkilencz évig szolgálván³⁾). Háborúnak idején egyházi öltözetét panczérral, paizszsal s karddal cserélte föl, s a harc mezején szintolly bátorsággal vivott, mint egyéb bajnok: „Oro itaque, mond Mailáth Istvánnak 1538-ban írott levelében“⁴⁾): „Velis talem mittere (equum) cui vitam meam credere secure possim in periculo.“ És Bogansius Miklósnak küldött azon évi levelében⁵⁾): „In armis igitur omnes sumus, tamquam ultimam fortunam pro Fide, ac Patria subituri.“

Noha mindenkor nemesigyekezettel a közjóra törekedett, mégis tapasztalá, milly terhes az udvari élet, hol az ártatlan tiszta erkölcs sokszor cselszövésnek könnyen áldozata lehet. Tehát ösztönét követve, de beteges állapotban is levén, 1546-ban Erdélyből Krakóba költözött⁶⁾), visszatérés reményében Volanus Györgynek 1546-ban írott levele szerint: „Quod vero de discessu meo ex Hungaria senseras, scito: quod non abieram, non eodem reversurus; isque meus recessus, si aliam faciem habere visus et, quam habebat; res quidem ita postularunt, non meae, sed publicae, quae nunc plerumque in toto fere orbe Syllenis peraguntur propter perfidiam, qua miserrime exagitantur nostra secula“⁷⁾). Amint hogy 1547-ben vissza is jött; azon évi

¹⁾ Katona Tom. XX. p. 1167. 1363. Tom. XXI. p. 1298. 902.

²⁾ Tom. XX. p. 1393. 1462. Tom. XXI. p. 1070.

³⁾ Tom. XXI. p. 1058. 1060. 891. 895. 899.

⁴⁾ Tom. XX. p. 1140.

⁵⁾ Tom. XX. p. 1145.

⁶⁾ Tom. XXI. p. 586. 614. 616. 617. 620.

⁷⁾ Katona Tom. XXI. p. 606. 609.

martius 7-kén Gorcanus Endrének küldött levelében írja: „Porro, scito, hic omnibus gratum fuisse reditum meum — nullae relinquentur intentatae rationes, quibus posse nobis restitui pristinum statum nostrum existimabimus“¹⁾.

De Martinuzzinak ravasz természetével nem sokáig férhetett meg, ki őt Isabella királynő asszony nál volt nagy tekintetért konkolyos szemmel nézte; de meszszelátó elméjétől is tartott, noha úgy viselé magát iránta, hogy javában fáradozott. E cselre rejtett gyűlölség, végre Statilius János erdélyi püspök holtá után titkos üldözés következett²⁾. A jólelkűség ízét nem érző Martinuzzi mellett elunván magát, de tartván is tőle, Erdélytől végbucsut vett³⁾. Isabella nehezen vált meg tőle, s igen megindult volt elutazásán, mellyet neki a kemény sors vas vesszeje kimutatott: „Regina, mond Csáky Mihály 1550-ki április 28-kán hozzá írott levelében: inter tot aerumnas, quibus distinctur, tuam tamen sortem magnopere commiseratur, et dolet casum. Id singulari consolationi ducit, quod ipsa nullius unquam mali, aut sinistrae fortunae tuae materiam subministravit.“ — Mire válaszában így felelt: „Reginae, quod aerumnas et sortem meam misereatur, habeo ingentes gratias. Nulli certe malo, nulli sinistriore fortunae meae materiam suppeditavit. Alterius vim sentimus, cuius causa utinam non et ipsa infelix ad extremum absorbeatur! ultimaque videat etiam ista provincia: filius Joannis in Turcae manus incidat: vosque omnes in servitutem abiga-

¹⁾ Tom. XXI. p. 648. 673.

²⁾ Tom. XX. p. 1400. 1426. Tom. XXI. p. 1042. 1057 1058. 1059. 1102.

³⁾ Slavinus Antalnak küldött válaszában: Transfugae sive desertoris nomen submotum publica iustissimi commeatus petitione, mond, et diplomatibus tam Reginae, et Petroaii (Petrovithii) quam ipsius Heremitae, quibus meae aequitati, atque candori perhibuere testimoniam.“

mini! — *Eo enim (Martinuzzi) nisi coelesti ictu liberabimini, frustra omnes arcus vestros intendetis*¹⁾.

De mégis nagy jótétemény a sorsnak változandósága: mert vajmi sokan lettek már üldözése által azokká, mikké nehéz csapása nélkül soha sem lettek volna. Elhagyatva, ismét Krakó felé vette útját; szerencsecsillaga már lejárni látszott; csak egy sugár fénylett még kitűzött pályáján. Bécsbement²⁾, s Oláh Miklós és Nádasdy Tamás ajánlásaira megnyeré I. Ferdinand hajlamát. Miről 1550-ben Hasenberg barátjához írott levelében ekkép emlékezik: „Non dubitet igitur invictissimus rex Verantium sublevare et suis partibus admove. Forsan, sicut postremum ab adversa factione, cursu fatorum recepit; ita non inutiliorem multis, qui hactenus in hunc modum fortunam mutaverant, experietur³⁾”. Jótevőjeiről pedig egy másik azon évben hozzá intézett levelében: „Non est sane gratitudo ulla, quae Olahi et Nadasdini beneficium, in meo casu collatum exaequare possit. Nam fortunam homini dare, vidimus, etiam mediocres posse; at eam ab ultima, ut sic dicam, Thule, nunc etiam maxime fugientem, revocare, collapsoque reddere, hoc opus, hic labor est⁴⁾”. — Nádasdy Tamás öt magyar szivességgel fogadta Sárvárrott, hol kikötő-helyre talált, s huzamosabb időig tartózkodott⁵⁾. Sárvár, hol egykor Verancsics Antal menedéket lelt, s a hol Erdősy János 1541-ben Magyar Evangéliomát nyomtatta, Péntek falu fölött, túl a Gyöngyös vizen fe-

¹⁾ Katona Tom. XXI. p. 1058. 1060. 1069. 1070. 1080. 1103. ugyanott p. 1067. írja Csáki Mihály: „Nosti item hominis huius potentiam, tenes ambitionem, et habendi affectum immensum, — fatalem hostem, qui tibi quoque nunquam bene voluit; quod Transilvania tota novit, et pars Hungariae non exigua.” — S. p. 1042. Verancsics „Annos quinque, post Heremitam officiosissime discurrendo exegi supplices.”

²⁾ Tom. XXI. p. 901.

³⁾ Katona Tom. XXI. p. 1122.

⁴⁾ Ugyanott p. 1130.

⁵⁾ Csak ugyanott p. 910. 918. 993. 999. 1006. 1009.

küldött: helye, noha a várnak most semmi nyoma sincs, mert ott jelenkor kaszálnak, most is Ó-várnak nevezetik. Az Új-várba innen a Gyöngyösön egy kapu vezet; bent jobbra egy falba tett fehér kövön mutatkozik Nádasdy nemzetségnek czimere, a buczkós sásban levő lud. Felső szegleteiben C. F. azaz: Comes Franciscus; és D. N. vagyis De Nádasd betűk vésvék; ezek alatt áll a czimer: a kö alsó szegleteire pedig C. P. és D. N. betűk metszvék, azaz: Comes Paulus De Nádasd; s emez emlékirás: PROPVGNA CVLA HAEC ARCIS HVIVS CVM ANTEA FVISSENT LIGNEA COEPIT LAPIDEA FACERE INCLYTVS COMES FRANCISCVS NADASDI ANNO 1588. MENSE MAIO. FINYT FILIVS HAERES LEGITIMVS BONORVM COMES PAVLVS NADASDI ANNO 1615. MENSE OCTOBRI 30." Megemlített az egyik szoba falán mesterkézzel készült mohácsi ütközet.

Az ügyes követjáró, több nyelvet tudó Verancsics Antalt fogékony elméje, s a dolgokba éles belátása — mikért őt a mások fölött csak egyedül látszani akaró Martinuzzi nem szenvedheté — Magyarországon hamar megkedveltették: „Quum in vita nihil aequè amem atque summorum virorum gratiam, atque amorem demereri“¹⁾. Ez nem utolsó, de dicséretes igyekezet. Oláh Miklós, ki őt félig-meddig már ezelőtt ismerte, 1550-ki június 9-kén az egri káptalanban zabolcsi esperestté, s az ottani székesegyházban levő szent-kereszt oltárának rectorává tette²⁾. Ezután azon évi october 10-kén esztergami olvasó kanonok lett³⁾. 1551-ki november 3-kán szent Margitról nevezett pornói apát⁴⁾, s azon évben december 8-kán áldozó pap⁵⁾. 1553-ki június

¹⁾ Katona Tom. XXII. p. 680.

²⁾ Ugyanott Tom. XXI. p. 1025. 1062. 1142. Koller Hist. Episcop. Quinque Eccl. V. p. 333. Kovachich p. 391. nr. 12.

³⁾ Katona Tom. XXI. p. 1119. 1121. 1153. Koller V. p. 333. Kovacsics p. 333. Kovachich p. 392. nr. 13.

⁴⁾ Kovachich p. 392. nr. 13. Katona Tom. XXI. p. 393. Koller V. p. 333.

⁵⁾ Kovachich p. 392. 400. nr. 51.

6-kán pécsi püspök, az nap gyulafehérvári prépost és királyi tanács¹⁾), megtartván a pornói apátságot is, mert Pécs ozmán igájában nyögött: „Etenim eotum primum in eius (Ferdinandi) fidem concesseram, et ad Episcopatum Quinque-Ecelesiensem ab eodem evectus, permis-saque mihi et Pornensis Abbatia, et Praepositura Transsilvana, quam Heremita, avaritia, in suo peculatu detinuerat, restituta. In Senatum quoque illius ascitus sum“²⁾). A pápa 1554-ki augusztus 3-kán erősítette meg³⁾; s még nem fölszentelt püspök; mert ezzé csak 1561-ki szeptember 14-kén szentelte föl Oláh Miklós érsek Bécsben⁴⁾).

Kinevezésének esztendőjében küldötte őt I. Ferdinand Stambulba Zay Ferenczczel, honnan csak 1557-ben szabadult meg. Szivreható az onnan öcscsének Mihálynak 1555-ki februarius 6-kán jövedelmei felől írott levele: „De episcopatus mei proventibus, solo rege, incolumique te, et Nicolao Olaho, duobus meis, ac fortunae meae progenitoribus, nulla eiusdem sollicitudine teneor: praesertim, postquam, mandato regiae Maiestatis, commodò Reipublicae nostrae accomodati sunt; quemadmodum ex tuis accepi literis. Nam, si Patriae beneficio vitam ipsam periculis exponimus: cur fluxis et perituris rebus — parceremus“⁵⁾). — Itt tündöklék Antal, nemes lelkének egész nagyságában! — Quando iterum, Antoni

¹⁾ Koller V. p. 334. 348. Kovachich II. p. 167. 393. nr. 18. et 18.

²⁾ Koller ugyanott.

³⁾ Csak ugyanott a 350-dik lapon olvashatni a pápa levelét.

⁴⁾ „Consecratione episcopali caruit, quam ipse fatetur esse se demum anno 1561. 24. septembris ad titulum agriensis Ecclesiae consecratum.“ Koller Schmitth Miklós után *Episc. Agr. Tom. III. edit. Tyrn. 1768. 9. p. 28—29.*

⁵⁾ Katona Tom. XX. p. 648. 648. 675. Tom. XXI. p. 26. 42. Tom. XXIII. p. 441. Koller V. p. 334—339.

tibi bona proferet aetas parem? — „Nihil enim est tam angusti, tamque parvi animi, quam amare divitias: nihil honestius, magnificentiusque, quam pecuniam contemnere, si non habeas: si habeas, ad beneficentiam, liberalitatemque conferre.“ Cicero de Offic. L. I. — Gyéren terem ilyen férfit, — corvoque simillimus albo. — A pénznek rendetlen szeretetével őt senki méltán nem vádolhatja; bár a legjövedelmezőbb püspökségeket birta, mégis olly szegényen halt meg, hogy halála után Tellegy Miklósnak még egyházi süvegét és botját is el kellett adnia, hogy hitelezőit kielégíthesse. Nem magának élt, hanem a közjónak, az emberiségnek, tudományoknak, minden szépnek és jónak.

Hogy haza jött, 1557-ki december 6-kán egri püspökké neveztetett¹⁾).

„Ferdinandus, Divina favente clementia, Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. Rex, semper Augustus, Infans Hispaniarum, Archidux Austriae, Dux Burgundiae etc. Fidelibus nostris Honorabilibus, Capitulo Ecclesiae Agriensis salutem et gratiam. Sciatis, nos Episcopatum istum Agriensem, simul cum omni Jurisdictione sua, fideli nostro Reverendo Anthonio Verancio Episcopo Quinque-Ecclesiensi, Consiliario nostro, per mortem et decessum Reverendi quondam Francisci ab Wylak, eiusdem Episcopatus ultimi et legitimi possessoris, exigentibus illius meritis, contulisse. Fidelitati igitur vestrae, et vestrum singulis, harum serie firmiter committimus et mandamus: ut a modo in posterum eundem Anthonium Verancium, pro vestro legitimo et indubitato Episcopo habere, tenere, et recognoscere, eique debitam reverentiam, honorem et obedientiam, sicut bonos Ecclesiae Ministros decet, praestare, ac in omnibus licitis et consuetis rebus, iurisdictioni ipsius parere obtemperareque, modis omnibus, debeatis, et teneamini, secus non facturi. Praesentibus perlectis, Exhibenti re-

¹⁾ Katona Tom. XXII. p. 675.

stitutis. Datum Viennae sexta die Mensis Decembris,
Anno Domini. M.D.LVII.

Ferdinandus m. p.

Nicolaus Olahus m. p.

Strigonien:

Joannes Listhius m. p.

Az eredetiből.

Ekkor Belsi János volt titoknok a „Provisio Joannis Belsi Secretarii Rmi domini Anthony Verancy incepta decima die Decembris 1557“ az ország kincstárából húzta fizetését. — Egri püspökségével egybe volt kapcsolva a Heves vármegye örökös főispánsága is¹⁾. II. Maximilián pedig 1558-ki április 5-kén atyja jóváhagyásával és tetszésével borsodi főispánság helytartójává nevezé, s e méltóságot 1560-ki october 18-ig viselte. Főpap létére 1561-ben eretnek könyvek olvashatására kért engedelmet²⁾. Azon évben szólittatott föl Győr megerősítésére kívánt adakozásra³⁾. Tán ez alkalommal engedé el I. Ferdinandnak harmincezerre menő adóságát, mit egy életírója annyi ezer aranyra tesz. — Az 1552-ki utolsó ostromkor lerombolt egri várat újra fölépíttette⁴⁾, és azt 1563-ban úgy engedte I. Ferdinandnak⁵⁾, helyette azon évi december első napján lakóul és jövedelmül a thuróczi prépostságot adta neki⁶⁾, melyet csak 1570-ben bocsátott ki kezéből.

1567-ki május 22-kén tudatta Forgách Ferencz nagyváradi püspökkel: hogy neki megint Stambulba kell utaznia. „Quod reliquum est, R.R. D. V. facio certiore, me iam decretum esse in Turciam de pace Oratorem, spemque de illa dari maximam, quae ab hoste

¹⁾ Kovachich II. p. 400. 414. 415. I. p. 146.

²⁾ Ugyanott p. 407. nr. 56.

³⁾ Katona Tom. XXIII. p. 485.

⁴⁾ Katona Tom. XXIII. p. 439. 468. 478. 482.

⁵⁾ Ugyanott p. 831. Tom. XXIV. p. 324. 770.

⁶⁾ Kalendis Decembris 1563. Kovachich p. 403. nr. 62. Katona Tom. XXIII. p. 770. 775. és XXV. p. 158. 159.

sic expetitur, ut eam sitire prope videatur. Faxit Pater coelestis! ut succedat, et flagellum suum inhibeat, nosque illumnet, ut eum nobis reconciliemus¹⁾. Frigyet ütvén Szelimmel a nagy diplomata, meghozta a kívánt békét. Követjárásaival szerzett sok érdemeiért II. Maximilián 1569-ki octoberben Oláh Miklós halála után, ki őt 1561-ben szentelé föl Bécsben püspöknek, helyébe nevezé ki esztergami érseknek, mert első novemberben már az volt²⁾; és pártfogói jussal (cum Jure Patronatus) adatott neki az érsekség, azaz: nagypréposton kívül lefelé káptalanaiban s megyéjében minden egyházi rendre ő nevezhetett és léptethetett alkalmas személyeket³⁾. Mindazáltal e teherrel emeltetett az érsekségre: hogy Érsek-Ujvárat építtesse föl⁴⁾, mit 1571-ben alapjából egy más alkalmasabb helyen föl is rakatott⁵⁾. Kinevezetése közohajtás volt, s még a külföld is örömmel vette; a velencei patriarcha örvendező levelet irt neki⁶⁾.

Első misét mint primás mondott 1569-ki december ötödikén, Bécsben 65 éves korában, érseki kinevezése után hét héttel⁷⁾, és pedig azon okból, mert sokan, maga a pápai hirnök is figyelmezteté: ha Romá-

¹⁾ Katona Tom. XXIII. p. 831. XXIV. p. 324. XXV. p. 45. Kovachich I. p. 149. 153. Miller p. 409. Pray Epist. Procer. P. III. p. 186. Nevezetes: hogy az emberek az általuk okozott kedvetlen és káros következményeket közönségesen Istenre vetik! Nem ő tevő az ozmánt Európában hatalmassá s rettenetessé: hanem az egyenetlen keresztények visszavonása!

²⁾ Katona Tom. XXV. p. 82. Miller p. 329.

³⁾ Miller p. 333. Kovachich p. 415. nr. 112.

⁴⁾ Katona Tom. XXV. p. 89.

⁵⁾ Ugyanott p. 236. 238. 259. 467. E várat Oláh Miklós érsek kezdette rakatni; ezért egy ideig írásban és élő nyelven Oláh-Ujvárnak nevezték.

⁶⁾ Kovachich p. 415. nr. 111.

⁷⁾ Katona Tom. XXV. p. 88. „Die 5. mensis huius (decembris 1569) coacti sumus celebrare missam in hac Viennensi Civitate, quae revera contigit nobis prima.“

ban megtudják, hogy mint több évi püspök sem mondott misét, meg sem erősítik. Noha 1551-ki január elsőjén akart mondani¹⁾; mert még 1550-ki december 8-kán lett áldozó pap²⁾. De tenger foglalatosságai hátráltaták. Egykor megintette őt Draskovich György zágrábi püspök, hogy már egyszer az anyaszentegyháznak is éljen, s ne csak a politikának. Erre való válaszát már főnebb láttuk. Ezért őt szabad gondolkodásának és kissé közönyösnek tartják, kiket ifjanta a reformatio magával ragadott; mert Fortis Albert írja: hogy frankföldi követsége előtt³⁾ tett végrendeletében ez állott volna: „Mihi, si moriar, pompas sepulchrales, aut Missas fieri nolo ullas. Hospitale pauperum iuветur. Ego contentus ero, si in Domino moriar.“ Mennyire becsülé őt Maximilián, azzal mutatta meg, hogy őt Anna leányának menyegzőjére meghivta⁴⁾, s 1570-ik évben nemzetsége czimerét is megerősítette⁵⁾. Bibornokságáról pedig már 1571-ben szárnyalt valami hír; mit Samboki (Sambucus) János megirt volt neki, mire azt válaszolá: hogy ez utolsó gondja volna⁶⁾.

Maximiliánnak, megemlékezvén, mennyi gondba került egykor királylyá választatása, igen érdekében állott, hogy fiának, Rudolfnak öröködését biztosítsa. E végből az ország rendeit Szent Márton napján 1571-ben megnyitott országgyűlésre Pozsonyba meghivta; kiket szándékának kivételére készebbeknek talált, mint sem reménylette volna. E gyűlésre meghívott Verancsics nagy segedelmére volt, hogy Rudolfnak megkoronáztatása elhatározottatott. Királyi levelének ez a tartalma:

¹⁾ Katona Tom. XXI. p. 1155.

²⁾ Kovachich p. 392. 400. nr. 51.

³⁾ Két ízben is járt ott követségben, 1534-ben. Koller V. p. 332 és 1538-ban. Katona Tom. XX. p. 1167. Tom. XXI. p. 595.; nem tudom ezek közül, melyik évre esik végrendelete.

⁴⁾ Miller p. 336. 339.

⁵⁾ Katona Tom. XXV. p. 142. 146.

⁶⁾ Csak ugyanott p. 295.

„Maximilianus Secundus, Dei gratia electus Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Rex etc.

Rndme in Christo pater, fidelis nobis syncere dilecte. Postquam peractis hoc fere biennio per Sacrum Romanum Imperium, et Regnum quoque nostrum Bohemiae et magni momenti negotiis, quorum causa nos paulo longius et diutius ab regno isto nostro Hungariae necessario abesse oportuit: et clementia Dei incolumes huc reversi sumus; prima et praecipua nobis cura fuit, ut, quemadmodum confectis illic, ex animi nostri sententia, singulis, haud inutilem, illa nostra absentia, regnoque isti nostro Hungariae, in iis, quae ad ulteriorem illius defensionem, salutem, atque permansionem spectant navavimus operam: ita nunc quoque praesentes, prima, quam in ordine nostro nancisci potuimus, commoditate, ea, quae ad bonum et salutarem eiusdem regni nostri statum pertinent, publica quoque, et privata fidelium Regnicolarum nostrorum negocia concernunt, curanda et tractanda aggredieremur. Hac itaque de causa, generalem universis Statibus et Ordinibus regni eiusdem nostri Conventum, ad festum Sancti Martini Episcopi et Confessoris, hoc est, undecimum diem Mensis Novembris, proxime venturi, ad Civitatem nostram Posoniensem indicendum et promulgandum, eidemque personaliter, Deo dante, praeesse decrevimus. Mandantes fidelitati vestrae firmiter, sub poena Decreti, ut ad diem et locum praedictum, eidem generali Conventui interesse, ibique cum ceteris fidelibus regnicolis nostris, publica regni nostri negocia tractare, et de illis in medium consulere debeatis. Curetis autem diligenter, ne ultra diem praedictum emaneatis, sed in ipso apud nos praesto compareatis. Secus non facturi. Datum Viennae Vigesima nona Die Mensis Septembris, Anno Domini Millesimo Quingentesimo, Septvagesimo primo.“

Maximilianus m. p.

Joann. Listhius.

E. Vesprimien: m. p.

Rvndmo in Christo patri domino Antonio Verancio Archiepiscopo Eccl. Strigon. Primati Hungariae, Legato nato, Summo et Secretario Cancellario per Hungariam, et Consilario nostro etc. fideli nobis syncere dilecto.

Mielőtt Maximilián fia, Rudolf megkoronáztatására 1572-ben az országnak Pozsonyba gyűlést hirdetett volna, május 29-én Antalt magához szőlította:

„Maximilianus Secundus, Dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Rex etc.

Reverendissime in Christo pater, fidelis Nobis syncere dilecte. Quum, antequam Conventum, pro futura Coronatione Serenissimi Principis Rudolphi Archiducis Austriae etc. filii nostri charissimi, in proxime praeterita generali fidelium Regnicolarum nostrorum Dieta decretam, literis nostris promulgemus, habeamus non pauca, eaque ardua, de quibus fideles nostros Consiliarios Hungaros audire, et non prius, quam intellectis illorum sententiis, deliberare velimus; Vos quidem huc ad Nos propterea quamprimum advocandos censuimus. Et propterea Fidelitatem vestram hortamur, eidemque firmiter committimus et mandamus, ut statim, ubi has nostras acceperitis, itineri vos committatis, et ad duodecimum diem proxime instantis Mensis Junii, apud Nos certo compareatis, nulla facta cuiuslibet rei excusatione, nisi forte valetudo, quae iter nullo modo sufferret, vos excusaret. Secus non facturi. Datum in Civitate nostra Viennae Austriae, Vigesima nona die Mensis Maii, Anno Domini Millessimo, Quingentesimo, Septvagesimo Secundo.

Maximilianus m. p.

Joan. Listhius E.
Vesprimien. m. p.

Az eredetiből.

Reverendissimo in Christo Patri domino Verancio Archiepiscopo Strigoniensi, locique eiusdem Comiti perpetuo, Primati Hungariae, Legato Nato, Summo et

Secretario Cancellario, ac Consiliario Nostro, Fideli Nobis syncere dilecto.“

Ugyanazon esztendőben Antal koronázta meg Pozsonyban 25-ik szeptemberben Rudolfot, Maximilián legidősebb fiát magyar királylyá, kinek azelőtt Köpcsing ment elébe, s ott egy szép üdvözlő beszéddel fogadta az ország nevében¹⁾. — A juniusi tanácsban nádor is szóba jött, kit Rudolf koronázása előtt kellett volna választani. De azért-e, mivel ezt az udvar nem akarta, vagy hogy ekkor nem találtatott uri rendből alkalmas ember, mint Verancsics 1573-ki januárius 6-kán Nagyszombatból irta volt Draskovichhoz: „Gyéren van már olyan férfiú, akár merre forduljunk, mond, kire a sok bajtól sanyargatott haza szilárdul és biztosan támaszkodhatnék“²⁾, — ő a nevezett Draskovich György zágrábi püspököt és horvátországi bánt ajánlá királyi helytartónak³⁾: s reménysége fölött Maximilián azon hó 24-én őt nevezé ki; e méltósággal járt Pest vármegyének főispánsága is⁴⁾. S a szokott harminczkét házhelyből álló adományozás végett jelen határozat ért hozzá:

„Maximilianus Secundus, Divina favente Clementia Electus Romanorum Imperator, ac Hungariae, Bohemiaeque Rex.

Rme in Chro Pater, fidelis nobis syncere dilecte. Tametsi nobis benigne persvaseramus: fidelitatem vestram in collatione triginta duorum colonorum, ex bonis per defectum seminis ad Fiscum nostrum devolutorum, ea concessione, qua Praedecessor ipsius usus est, contentam futuram⁵⁾: tamen, ut Fidelitas vestra in hac

¹⁾ Miller p. 440.

²⁾ Katona Tom. XVV. p. 434.

³⁾ Ugyanott p. 326. 321.

⁴⁾ Kovachich I. p. 146. II. 4. 403. nr. 62. 420. nr. 131. Miller. p. 342.

⁵⁾ Mint igazainak erős oltalmazója egy alkalommal így nyilatkozott: Nec praeterea, multum eius Fisco decedet: quum

quoque re, benigni animi nostri, erga ipsam, significationem maiorem cognoscat, benigne annuimus: ut, quando Nos a limitibus Regni istius nostri longius abesse contingeret, Collatio quidem per Fidelitatem vestram, cum praescitu tamen Camerae nostrae Hungaricae fieri possit, ipsa concessionis limitatione, quando intra limites Regni, vel in Austria fuerimus, in suo vigore permanente, ut ex adiecto Literarum earum exemplo, Fidelitas Vestra, certius cognoscere poterit. Quod ubi Fidelitas Vestra nobis remittendum curaverit, sine ulteriore mora expediendum curabimus. Datae in Civitate nostra Vienna, die sexta mensis novembris Anno etc. Septvagesimo Secundo, Regnorum nostrorum Romani, et Hungarici decimo, Bohemici vero vigesimo secundo.“

Maximilianus m. p.

Ad Mandatum Dni Electi

Imperatoris proprium

Olvashatatlan név

Sielfried, m. p.

Hueber, m. p.

Rmo in Chro Patri D. Anthonio Verantio Archiepiscopo Ecclesiae Strigonien. Primati Hungariae, Legato Nato, Summo et Secretario per Hungariam Cancellario, et Consiliario nostro etc. fideli nobis syncere dilecto.

Posonium.

Kivülről Verancsics keze: „Redditae Posonii 9. No. 1572. Limitatio Locumtenen. quod in absentia Matris Suae saltem Cameram in Collationibus consulat.“

Jogai megszorításának tartván, ha az adományozásban előbb a kincselő kamarákkal közlené dolgát; ezért a közönséges bécsi kamara útján illy parancsát vette Maximiliánnak:

ex bonis et fidelibus servitoribus Principes multo maiora interdum assequi soleant, quam in eos contulerunt.“ Katona Tom. XXV. p. 87. l. p. 142. „18 annorum servitute, quam inconcussa fide exhibui.“

„Maximilianus Secundus, Divina favente clementia, electus Romanorum Imperator, ac Hungariae, Bohemiaeque Rex.

Rsme in Christo Pater, fidelis syncere nobis dilecte. Comperimus subinde donationes bonorum diversorum, fidelitate Vestra referente, a nobis impetrari, et in Cancellaria nostra hungarica, inconsultis Cameris nostris, quarum ratione, vel quia ad arces nostras pertinent, a quibus sine ingenti detrimento avelli non possunt; vel alias haud exigua ad res privatas, et publicas damna et incommoda saepe redundant. Cum autem iam antea voluerimus, eiusmodi negocia a Camera nostra Aulica nobis proponi, quae porro mandata a nobis habet ea ipsa, ante omnia cum ceteris Cameris nostris consultandi, et de qualitate et ubertate eiusmodi bonorum inquirendi, in eoque antehac Fidelitati Vestrae etiam voluntatem nostram declaratam meminerimus. Eidem benigne adhuc mandamus, ut eius memor, si quid in posterum eiusmodi negociorum ad manus ipsius pervenerit, mox ad Cameram nostram Aulicam praesentari curet, quo, informatione necessaria accepta, certius deliberetur, et praedicta damna praecaveantur; ordo denique, utiliter institutus, servetur. In quo benignae satisfiet voluntati nostrae. Datae in Civitate nostra Vienna, die decima quarta Aprilis Anno etc. Septvagesimo tertio. Regnorum nostrorum Romani undecimo, Hungarici decimo, et Bohemici vigesimo quinto.“

Maximillianus m. p.

Ad Mandatum Dni Electi
Imperatoris proprium.

Hueber, m. p.

Rsmo in Christo Patri D. Anthonio Verantio Archiepiscopo Ecclesiae Metr. Strigoniensis locique eiusdem perpetuo, ac Cottus Hontensis Comiti, Primati Hungariae, Legato nato, Summo et Secretario Cancellario, per Hungariam Locumtenenti, et Consiliario nostro etc. fideli nobis syncere dilecto.

Tyrnaviam.

Maximiliánnak ezen levelére, az ugynevezett Szent-György nyolczadán Eperjesen tartandó törvényszékre (Judicia Octavalia) kiküldetéséről vevén alkalmat, e nevezetes fölterjesztést nyújtá be ¹⁾).

Ad Caesarem.

„Postquam ita fieri debeat, ut ego Eperiesinum ad Judicia Octavalia S. Georgii celebranda proficiscar, praeparo iam, et accingo me itineri, morem Sac. Imp. Maiestati Vestrae humillime gestaturus. Necesse tamen est, ut sumptibus necessariis commode sim instructus. Quo itaque mature hinc moveam, et illuc veniam tempore, nec deficiam his, quae a me in hac Judiciorum Administratione postulabuntur, demisse supplico, dignetur Maiestas Vestra tempestive mandare, ut mihi ad rationem Salarii Locumtenentiae sufficientes expensae suppeditentur. Quas ubi primum recepero, mox iter ingrediar, curaboque omni diligentia, ne vel minima mora a me committatur, quatenus ad deputatum locum perveniam.

Quoniam autem Rmus, piaae memoriae, D. antecessor meus Nicolaus Olahus, et alii omnes Locumtenentes, qui eum precesserunt, pro annua sua solutione habuerunt tria millia florenorum hungaricalium, humillime supplico, dignetur Maiestas Vestra de eadem pari summa mecum etiam clementer transigere, et ita decernere, ut mihi statis suis terminis, certo loco, et non difficile, deponantur.

Ubi vero in Diplomate Locumtenentiae vetus Praerogativa mihi sit concessa donandi Colonos, seu Jobagiones sessionatos Fidelibus Sa. Vestrae Maiestatis, vel per Defectum Seminis, eadem absente, usque ad triginta duos, non ad plures, habeo humillimas gratias. Idque suae erga me clementiae, fidelibus et perpetuis meis servitiis contendam, quoad vivam, promereri. Sed quoniam huic Concessioni adiecta est inusitata Exceptio,

¹⁾ Az eredeti szerkezetből.

quam Antecessores mei non recognoscunt, nimirum, ut Maiestate Vestra in limitibus Regni Hungariae, aut in Austria existente, nullos conferre possim, nisi ea consulta, et eiusdem Consensu habito; Absente vero remotius et ab Austria, et ab Hungaria, ut Consensum requiram Camerae Hungaricae.

Diu est, quod de hoc eram humillime acturus. Sed proximarum Dietarum, et Coronationis celebritate impeditus, distuli ad hoc tempus. Verum, Clementissime Imperator! si quando ego longius et a Maiestate Vestra, et ab ipsa Camera abero, ut nunc fiet, Eperiesinum profectus, quam commode huic necessitati potero attendere? Maiestas Vestra clementer consideret. Atque illud etiam benigne expendat, quod si vel in Curiam, vel ad Cameraam huiusmodi Donationes deferre debebo, ad quid erit mihi haec Praerogativa, et is Honor magni nominis, et nullius rei, quo mihi, tanquam Locumtenenti cum plena Authoritate, instar Praedecessorum meorum, uti non licet? Pendere autem Locumtenentem Maiestatis Vestrae a Camera, nescio, quo sit futura loco et Dignitas, et Authoritas eius. Quare, haec Novitas ne inducatur meo tempore, humillime supplico, dignetur clementer statuere, et benigne mandare, ut mihi idem Diploma, hac Exceptione exclusa, reficiatur ac detur. Nam, si haec Exceptio Diplomati inseratur, haec duo, procul dubio sequentur incommoda. Primo: quod non parum gravarentur Regnicolae, si de unaquaque eorum Supplicatione et Requisitione, interim non parum temporis occupante, vel ad Maiestatis Vestrae, vel Camerae Resolutionem eos reiicerem, ab eaque expectare deberem. Quod, quum sit novum et inusitatum, Maiestas Vestra Sa. pro sua alta prudentia, benigne ponderabit: quanta hinc incommoda, clamores, querelae et exceptiones, contra Functionem et Authoritatem meam nasci possint. Secundo: quod etiam in Apellationibus, ac aliis quoque publicis Administrationibus, quando mihi Maiestas Vestra non dat plenam Authoritatem, Exceptiones facile fieri per causantes possint, Quemadmo-

dum in his quoque locumtenen: Judiciis, de hac Authoritate, multa per quosdam dicta sunt. Atque adeo, non confirmata satis hac Authoritate, mea haec Eperiesinum profectio, vereor ne infructifera, et nullius usui sit futura, atque etiam huic Authoritati et Dignitati incommoda. Quae, ut caveantur, dignetur Maiestas Vestra, ante meum discessum, benigne superinde statuere.

Ceterum, iam a triennio Camera Hungarica Decimas meas Comitatus Gewmeriensis percipit, Scepusienses vero, et Tornenses nec adhuc vel de tertia parte earum satisfecerunt mihi; demisse supplico, dignetur utrique serio mandare, ut mihi satisfaciant. Quoniam his etiam Judiciis, uberiores sumptus facere me oportuit, quam pro ordinario. Nullis tamen adiutus sum ex Camera. Ne itaque, hoc etiam itinere similem defectum patiar¹⁾, humillime supplico, dignetur Maiestas Vestra clementer providere. Quam Deus Optimus Maximus diutissime sospitet atque felicitet. Posonii 19. Aprilis 1573.“

Elkeserítő, hogy ez a nagy lelkű, bő tudományu, ügyes országos férfit az azon mostoha korszakban, melybe egészen bele illett, illy fényes állásában s terjedelmes hatáskörében is szükölködött; legalább annyi pénze sohasem volt, hogy méltóságához illőleg élt volna; úgy szólva jövedelmeiért is koldulnia kellett. — Nyomasztó szegénység nem egyszer fakasztá igazságos panaszra, nem annyira magáért; mert jó békességért eltűrésre igen reá szokott, valamint inkább hogy másokról nem úgy gondoskodhatott, mint szeretete volna.

Fölterjesztésére e határozat érkezett:

„Maximilianus Secundus Dei gratia electus Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Rex etc.

Rndme in Christo pater, fidelis nobis syncere dilecte. Quae de Salario vestro, eiusque, ac Decimarum nonnullarum solutione ad nos scripsistis, intelleximus. De

¹⁾ Katona Tom. XXV. p. 69—70.

his itaque respondebimus vobis per Cameram nostram Aulicam, simulque mandabimus Camerae nostrae hungaricae, ut vobis de sumptibus ad praesens iter vestrum provideat. Verum, quum Octava dies hodierni festi iam prae foribus sit, et Judices sine vobis ad Judicia illa Octavalia vix profecturi videantur, oportuisset vos iam movisse, de praedictis vero rebus, longe antea, et non nunc primum nos admonuisse, ut illi, hoc viso, properarent ad constitutum diem in Eperyes adesse. Et quum adhuc necessarium sit, ne quam in profectione moram ulteriorem faciatis, committimus vobis, ut statim vos itineri detis, quo caeteri hoc exemplo similiter faciant; causa vero praedictorum negociorum hominem aliquem vestrum relinquantis, qui illa apud Cameram sollicitet. Caeterum intelleximus etiam, quae de reformatione literarum nostrarum, datae vobis circa Bonorum Collationem Authoritatis a nobis petiistis. Verum, quum is iis nihil ab eis, quae proximo vestro in hoc Officio Praedecessori ¹⁾ concessa fuerunt, immutare decreverimus, rem in eodem, quo hactenus extitit, statu relinquimus; neque propterea quicquam Authoritati vestrae decedit. Illud tamen, quod ultimo, de requirenda per vos, nobis a Regno forte longius absentibus, Camera nostra hungarica additum fuerat, nunc omittimus; modo diligenter advigiletis, ne Collatio vestra numerum vobis tributum excedat, neve eum numerum, de corpore Bonorum authoritatem vestram, in quantitate excedentium, excedatis, aut aliquid, de Bonis ad Arces nostras regias pertinentibus, cuiquam conferatis. Quod ita vobis clementer respondere volumus. Hortantes vos adhuc clementer, ne quam in proficiscendo moram faciatis. Secus non facturi. Datum Viennae. Vigesima quarta die Mensis Aprilis Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Septvagesimo tertio.“

Maximilianus m. p.

Jauriensis etc. m. p.

¹⁾ Ez Bornemisza Pál erdélyi püspök és nyitrai püspökség kormányzója volt, ki 1568-ki ápril 6-án lett királyi helytartó.

Rndmo in Christo patri domino Antonio Verancio Archiepiscopo Strigonien. eiusdemque Loci, Comitatusque Hontensis Comiti, Primati Hungariae, Legato Nato, Summo et Secretario per Hungariam Cancellario, Locumtenenti, ac Consiliario nostro etc. fideli nobis sincere dilecto.“

Az utolsó pozsonyi törvényszéken kérdés támadott helytartói ítélőmesterének ülése végett is; ezt a fejedelemmel szinte eldöntette:

„Maximilianus Secundus, Dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Rex etc.

Rndi, Spectabiles, Magnifici, Egregii et Nobiles fideles Nobis dilecti. Ex significatione fidelis nostri Reverendmi in Christo patris domini Antonij Verancij Archiepiscopi Strigonien. etc. Locumtenentis et Consiliarij nostri intelleximus, quod licet inde ab antiquo semper, temporibus aliorum Locumtenentium nostrorum, Praedecessorum videlicet suorum, Prothonotarij eorundem, in Sede nostra Judiciaria, ante alios Prothonotarios, immediate post Locumtenentem Personalis Praesentiae nostrae locum habuerint; nunc tamen factum esse, quod Prothonotario suo, contra usitatum Sedis nostrae morem, postremus inter Prothonotarios locus datus sit. Supplicans propterea Nobis, dignaremur hac in re auctoritati non minus nostrae, quam Officii sui consulere. Quum autem Locumtenens Noster non immerito primum ubique, inter alios fideles nostros locum, in Regno nostro Hungariae obtineat; et ea de causa Prothonotarius quoque suus, caeteros antecedere merito debeat. Nolumus autem quicquam de pristina Consuetudine immutari. Propterea fidelitati Vestrae committimus et mandamus, ne hac in re innovationem quampiam, sed Prothonotario Locumtenentis nostri, eum, qui aliorum quoque Locumtenentium tempore Prothonotario illorum datus fuit, locum dare et assignare debeatis. Secus non facturi. Datum in Civitate nostra Vienna

Austriæ, quarta die Mensis Aprilis, Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Septvagesimo Tertio.

Maximilianus m. p.

Jaurien. m. p.

Rndis, Spectabilibus, Magnificis, Egregijs, et Nobilibus, Judicibus Regni nostri Hungariæ Ordinarijs, item Magistris Prothonotarijs, ac Juratis Sedis nostræ Judiciariæ Assessoribus etc. fidelibus nobis dilectis.“ Veres viaszba nyomott P. H.

Leiratáról Maximilián Verancsicsot is értesíté:

„Maximilianus Secundus Dei gratia Electus Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ etc. Rex etc.

Rndissime in Christo pater, fidelis nobis sincere dilecte. Intelleximus ea, quæ Nobis de Prothonotario vestro, et loco ei, per Judices nostros, inter Prothonotarios postremo dato significastis. Mandavimus itaque per adiunctas hisce alias literas nostras Judicibus ipsius Regni nostri ordinariis, ne quicquam ea in re, de pristina Consuetudine immutent; sed Prothonotario vestro eum, qui aliorum quoque Locumtenentum tempore Prothonotarijs illorum datus fuit, locum dare et assignare debeant. Literas itaque ipsas Nostras eis præsentandas curetis. Datum Viennæ quinta Aprilis, Anno domini Mill. Quin. Septv. tertio.“

Maximilianus m. p.

Jaurien. m. p.

Rndssmo in Christo patri, domino Antonio Verancio, Archiepiscopo Metropol. Ecclesiæ Strigonien. Locique eiusdem perpetuo, ac Comitatus Honten. Comiti, Primati Hungariæ, Legato nato, Summo et Secretario Cancellario, Consiliario, et per Regnum nostrum Hungariæ Locumtenenti nostro etc. fidei nobis sincere dilecto.“

Az eperjesi törvényszéknek megtartásától magát fölmentendő, közbenjárásért Rudolffhoz folyamodott, mintha előérzetében sejtítette volna, hogy ott hal meg; de Maximilián kérését közjó tekintetéből nem teljesítheté.

„Maximilianus Secundus, Dei gratia Electus Romanorum Imperator, semper Augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Rex etc.

Rndissime in Christo pater, fidelis Nobis syncere dilecte. Intelleximus ea, quae ad Serenissimum Regem Hungariae, filium nostrum charissimum scripsistis, de vestra ad Judiciorum Octavaliū pro instanti proxime festo S. Georgii celebrationem, profectione. Quum itaque non ignoretis, quid in proxime celebrata Diaeta generali de hisce Judiciis conclusum sit, et quam ardentem partium illarum Superiorum Regnicolae haec Judicia apud ipsos celebranda urserint, sine dubio aegre ferrent, et merito gravarentur, si neglecta Constitutione publica, spe sua frustrarentur. Et propterea omnino volumus, et vobis iniungimus, ut vos ad iter istud praeparetis, et curetis, ut in tempore in Eperyes adsitis. Judicibus etiam Sedis nostrae nunc simul constitutis, nostro nomine serio iniungatis, ut et ipsi sese praeparent, atque ad constitutum terminum pro inchoandis, et continuandis Judiciis praesto sint. Nec abs re fuerit, si Comitatus partium illarum superiorum praemonueritis de vestro, et reliquorum Judicum adventu. De Prothonotario vestro, iam nuper vobis respondimus. Secus non facturi. Datum in Civitate nostra Vienna Austriae, nona die Mensis Aprilis, Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Septvagesimo tertio.

Maximilianus m. p.

Jauriensis etc.

Rndissimo in Christo patri domino Antonio Vrancio Archiepiscopo Ecclesiae Metropolitanae Strigonien. locique eiusdem perpetuo, ac Comitatus Hontensis Comiti, Primati Hungariae, Sanctae Sedis Apostolicae Legato nato, Summo et Secretario Cancellario, ac per Regnum nostrum Hungariae Locumtenen. et Consiliario nostro etc. fideli nobis syncere dilecto.

cito

cito—me

cito

cito —
cito me
cito

Posonii.

Verancsics keze: „Redditae Posonii 10. Apr. 1573.
Quod Eperiesinum se conferat ad celebranda iudicia.“

Ezen mind a két részről olly nagy bizalommal folytatott levelezést egybefüggésökért kellett egymásután közlenünk; fölötte érdekesek: mert ritkán lehet egy fejedelemtől efféle indulattal írott leveleket olvasni; kiderül belőlök az a szoros viszony, mellyben Verancsics Maximiliánnal állott.

1572-ki január 9-kén lett Hont vármegye főispánja ¹⁾. 1573-ki január 6-kán Draskovichhoz írott levelében panaszolja: hogy erejét meghaladja a sok és terhes foglalkodás ²⁾. Mire egyik életírója megjegyzé: Nagy volt Verancsics az egyházban is; nagyobb leendett, ha 1572-ben királyi helytartó, és hontmegyei főispán nem lett volna. — Az egyház és ország ügyei csak akkor mehetnek kívánt, minden érdeket kielégítő foganattal előre, ugymond, ha az egyházban egyházi, az ország érdekében pedig egészen világi férfiak működnek. (??)

1572-ben Maximilián és Rudolf öt bibornoknak ajánlották ³⁾. Mire Maximiliánnak e válaszát vette:

„Maximilianus Secundus, Dei gratia Electus Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Rex etc.

Rndissime in Christo pater, fidelis Nobis syncere dilecte. Accepimus et intelleximus binas vestras Literas, quarum unis Nobis respondetis, de instituendo novo ordine solutionis Militum Wywariensium: alteris vero gratias agitis, de vestri in Urbē Romana promotione.

¹⁾ Katona Tom. XXV. p. 333. p. 422. nr. 142.

²⁾ Katona Tom. XXV. p. 434.

³⁾ Ugyanott p. 444. Miller p. 445. 448

⁴⁾ Katona Tom. XXV. p. 469.

Quantum itaque ad Wywariensium negotium attinet, super eo respondebimus vobis propediem ex Consilio nostro bellico. Promotionem autem vestram libenter, et ex animo suscepimus, eamque meliore, quo fieri potuit, modo, fecimus. Quod vero summum vestrum studium, operam, atque diligentiam vicissim pollicemini, agnoscimus gratum vestrum animum, neque ullum habemus dubium, quin ea, quibus vos commendatis, omni tempore, et occasione, etiam re ipsa praestituri sitis. Accepimus denique Scriptum quoque illud, quo nobis ostenditis, qualem de rebus confederatorum contra Turcam feceritis discursum; quod quidem scriptum libenter perlegemus, et vestram hac quoque in parte curam, atque sollicitudinem grato accepimus animo ¹⁾. Quae vobis ita respondere voluimus. Datum Viennae, Vigesima quinta die Februarii, Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Septvagesimo tertio.“

Maximilianus m. p.

Jaurien. etc. m. p.

Rndissimo in Christo patri, Domino Antonio Verancio Archiepo Strigonien. Locique eiusdem perpetuo, ac Comitatus Hontensis Comiti, Primati Hungariae, Legato nato, Summo et Secretario per Hungariam Cancellario, nec non Locumtenenti, et Consiliario nostro etc. Fideli nobis syncere dilecto.

Posonii.

Verancsics keze: „Gratiarum actiones et gratiae oblationes. Redditae Posonii p. Mar. 1573.“

Ha e hazában sem lehetett a különböző hitfelekezeteket egy kalap alá venni, mire példa Maxmiliánnak jelen levele, hogy lehetett volna más keresztény fejedelemeket és népeket egyességre hozni?

¹⁾ Ezt az emlékeztető írást olvashatni Katona Istvánnál Tom. XXV. p. 447—459. Magyarország akkori állapotára nézve azt a kormányláselvet állította fel, mond egyik életírója: hogy török háborút nem kell kezdeni addig, míg a keresztény fejedelmek állandó és hatalmas frigyét nem ütnek. De nem követték tanácsát.

„Maximilianus Secundus Dei gratia electus Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Germaniae Hungariae, Bohemiae etc. Rex, Archi Dux Austriae, Dux Burgundiae etc.

Fideli nostro Magnifico Julio Comiti a Salmis et Neuburgh salutem et gratiam. Expositum est Maiestati nostrae in persona Reverendmi in Christo patris Domini Antonij Verancij Archiepiscopi Strigoniensis, Locique eiusdem Comitatus perpetui, Primatis Vngariae, Legati Nati, Summi et Secretarii Cancellarij, ac Locumtenentis Nostri fidelis, Nobis syncere dilecti gravi cum querela: Quomodo tu his diebus, nescitur, qua iniuria contra praefatum exponentem permotus, interdixisses ubique in bonis et possessionibus tuis, ne ipsius Decimas, in hisdem tuis bonis sibi provenire debentes, ullo modo ex eorum territoriis inducere, et ad constitutum a Decimatoribus suis locum convehere deberent; sed, peracta Decimarum connumeratione, mox quilibet colonorum tuorum fruges suas colligere et domum asportare queat: ipsis Decimis in campis relictis, et quibuslibet periculis expositis, in ipsius Domini exponentis praedictum, et damnum valde magnum, adeoque publicae Constitutionis Regni nostri superinde editae derogamen manifestum. Super haec vero idem Dominus exponens hisdem diebus suos homines ad omnia loca Decimarum emisisset pro exigendis Decimis suis, sed nonnulli homines, et inhabitatores possessionis tuae Zered fruges decimales exinde provenire debentes, tua ne, vel tuorum voluntate, asportare istinc Decimatoribus dicti Domini exponentis minime concessissent, donec Quartam, sive Portionem Plebanis, ex Decimis provenire solitam, Concionatori Zerediensi exciderent, et ei assignarent ¹⁾). Quam

¹⁾ Szered a Vág jobb partján fekszik Pozsony vmegyében; földes ura az ágostai vallást követé. Bornemisza Péter beszéli 1572-ik évre Szeptén 1578-ban kiadott Tanuságoknak negyedik részében 88. l. „Groff Ekne nagy nemzet és nagy vr felesége, ő maga szivebe ütötte a kest. Én is predikaltam az temetesen

quidem Portionem Plebano proveniente homines ipsius Domini exponentis Concionatori Zerediensi, eo, quod haereticae pravitatis Sectator foret, nec eundem Dominum exponentem pro suo Antistite, ut decet, recognosceret, ei, ut puta, cui nulla ex Decimis legitima Portio, tamquam illegitimae parti, provenire deberet, neque ad solvendum quidpiam, Jura et Decreta Regni, ipsos Praelatos ligarent et astringerent, excidere, et ipsi Concionatori praefato assignare recussassent. Propter quod memorati homines et subditi tui, fruges iam decimatas aliorum inde conferre, hominibus ipsius Domini exponentis nequaquam concederent etiam de praesenti, magno similiter eiusdem Domini Strigoniensis praeiudicio et damno. Vnde supplicavit Maiestati Nostrae, ut eidem superinde provideremus, neque pateremur contra publicas et antiquas Regni Constitutiones in negotio Decimarum, vel per te, vel per subditos tuos agi et committi; neque etiam haereticos Ecclesiarum bonis indigne frui, sed potius contra tales graviter animadvertere dignaremur. Cum, itaque in Generalibus Regni nostri Vngariae Decretis, ab antiquo constitutum et usitatum sit, Decimas Praelatorum et Ecclesiasticorum hominum, ubique integre et pure extor dari debere, universosque colonos, de suis territoriis Decimas provenientes, pro deputata et limitata mercede, ad locum à Decimatoribus constitutum inferre, et administrare obligatos esse, neque per Leges et Decreta eiusdem Regni haereticis Portionem aliquam ex Decimis Praelatorum cedere debere constet. Pro eo tibi harum serie firmiter praecipientes committimus, et mandamus: quatenus, acceptis presentibus, et rebus sic, ut praefertur, stantibus, et se habentibus, universas Decimas praefati Domini exponentis, in bonis tuis provenientes, secundum antiquam Regni consuetudinem, per tuos subditos colligi, et ad loca per Decimatores disposita, ad-

az soc nepert, kik rayta voltac. Antal Ersek is es Pispec ott leven."

ministrari patiaris et concedas, tanquam istic in Zered, quam alias ubivis, in bonis tuis, ubi videlicet nullus esset Parochus, seu Plebanus legitimus, totalem et integram Decimam, iuxta veterem Consuetudinem per homines ipsius Domini exponentis exigere, exactamque, sine defectu aliquo eo, quo homines eiusdem Domini exponentis voluerint, libere et pacifice asportare sinas et permittas; nec te ad bona, seu proventus Ecclesiarum immittere, modo aliquali, praesumas: ac ab aliis etiam iniuriis inferendis, quas in exigendis Decimis tuos intelligimus facere, omnino supersedeas, et eos quoque inhibere cures. Secus non facturus. Praesentibus perlectis, Exhibenti restitutis. Datum Viennae die Tertia Augusti, Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Septvagesimo Secundo.“

Maximilianus m. p.

Nicolaus Isthuanffy, m. p.

Az eredetiből.

Verancsics nem csak egyházi s világi jogainak erős védője, s amazoknak tán tulbuzgó oltalmazója: de székes főkáptalanának jóltevője is volt; megszerzé neki II. Maximiliántól a garan-melléki Szent-Benedek apátságát; ezt még I. Géza király alapította 1075-ben. Maga részére pedig végrendelet-tételre nyert engedelmet ¹⁾. Szándékozott zsinatot is tartani: okát elmondja Draskovich György zágrábi püspöknek, miért meg nem tarthatta azt ²⁾. Hosszabb életre számított; mert 1571-ki május 27-kén hozzá írott levelében egészségével dicsekedett: „Ut ideo ipsa quoque de statu nostro, et de functionibus nostris cognoscat aliquid; nos etiam ea corporis valetudine fruimur, quae certe longe est nobis amplior, quam ab hac senectute iam annorum 66. sperare, expectareque potuissemus, quam tot peccatis obnoxii mereri debuissimus.“ Sazon évi december 13-kán Samboki Jánosnak írta: „De mea valetudine, si quaeris, belle valeo.“ — 1572-ben kösz-

¹⁾ Kovachich p. 407. nr. 75.

²⁾ Katona Tom. XXV. p. 437.

vényben szenvedett ¹⁾. De fölüdült; egészsége állapotáról még 1573-ki január 6-kán ekkép tudositotta Draskovich választott kalocsai érseket: „De nostra valetudine, quod cupit scire, ea omni ex parte fruimur qua hoc senio, his laboribus, quibus perpetuo exerchemur, et hoc tempore hiemis vehementissimae, nescimus an meliore. Adest is quoque nobis vigor animi, hae vires corporis, ut tametsi senes nos quidem videamur, non sentimus tamen. Modo quis Hercules nobiscum non descendat ad experimenta.“ — Eperjesi törvényszékre költözött, honnan Maximiliánnak irt volt levelet ²⁾, melylyre e választát vette:

„Maximilianus Secundus, Dei gratia Electus Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Rex etc.

Rndissime in Christo pater, fidelis nobis syncere dilecte. Ea, quae literis vestris, decima quarta huius Mensis ad nos datis, Nobis significanda curastis, clementer intelleximus. Quod itaque vos sanum istuc et incolumen tempestive satis appulisse, Nobilitatemque frequentem adesse, atque Judicia bonum successum habitura scribitis. Ea nobis singula cognitu grata contigere. Hortamur itaque vos clementer, omnem detis operam, ut Judicia ipsa, iuxta quod feliciter coepta sunt, feliciter quoque finiantur. Datum Viennae, tricesima die Maii, Anno, Domini Millesimo, Quingentesimo, Septvagesimo tertio.

Maximilianus m. p.

Jauriensis etc. m. p.

Rndissimo in Christo patri, dno Antonio Verancio, Archiepo Strigonien. eiusdemque loci perpetuo, ac Comitatus Hontensis Comiti, Primati Hungariae, Legato nato, Summo et Secretario per Hungariam Cancellario, nec non Locumtenenti, et Consiliario Nostro etc. fideli, nobis syncere dilecto.“

¹⁾ Katona Tom. XXV. p. 351.

²⁾ Ugyanott p. 471.

Eperyes.

Verancsics kezeirása: „Gratulatur ex eo, quod Judicia Eperiesiensia intellexerit esse frequentia.“

Nem sokára e levél vétele után életét hidegglelés tizenhatodik napra június 15-kén véletlenül eloltotta. Halálát ki ezen napra teszi, ki pedig későbbre; mely emez egykoru s eredeti jegyzék szerint június 15-kén történt: „Salarium Rmi D. quondam Antonii Verantii Archiepi Strigoniensis. ratione Officii Locumtenentiae inceptum est die 24. Junii 1572. ad flor. 2,500 per annum; quod ab eo die, et anno, usque diem obitus suae Rmae P. videlicet XV. Junii Anni 1573. constituit flor. 2,438. den. 35 1/2.“

Tetemei Nagyszombatban Szent-Miklós egykor székes, most társaskáptalan egyházának sirboltjába rejtettek. Sárga rézre metszett emlékiratát olvastam tanuló koromban e szentegyháznak evangéliumi oldalon mindjárt a Sanctuarium előtt álló oszlopán, de nem írtam le; ezért Katona István után közlöm, mint azt Timon Samu Epitome Chron. című könyvéből, a 454-ik lapról leírta ¹⁾.

„Antonio Verancio, archiepiscopo Strigoniensi, primati, legato, consiliario, cancellario, ac locumtenenti regio in Hungaria viro integritate ac munificentia insigni, ceterisque virtutibus ornatissimo: multis variisque legationibus statim ab ineunte aetate, imprimis quidem nomine Joannis, regis Hungariae, apud omnes fere principes Christianos; tum vero ultimis duobus nomine Sacratissimi imperatoris Ferdinandi I. ac Maximiliani II. apud Solimannum, et Selimum, Turcarum principes, summa fide ac solertia, atque adeo omnibus reip. curis honorificentissime perfuncto, de tota Christianitate optime merito, gratia postrema. Natus Sibenici, obiit Eperiesini, annos natus LXIX. dies XVI. M.D.LXXIII. XII. Calend. Sextiles.“

¹⁾ Katona Tom. XXV. p. 471.

Élt 69 évet és 17 napot; eredeti képe a bécsi cs. kir. könyvtárban találtatik. Magas termetű, tiszta képű ¹⁾, kegyes tekintetű, hosszukás, de helyes orru volt. Öszbe borult göndör haja, akkori szokás szerint, félig takarta füleit; tisztos szakállá pedig övig ért. Teste sovány, de izmos és munkára termett. Sok jeles tehetség s ritka tulajdonság volt benne egyesülve; de kivált kitűnt hazaszeretete: „Id singulare a Domo Austriaca cum Proceribus petiisse legitur, ut aliquis ex Archiducibus in Hungaria resideret; linguam imbiberet, mores ediceret eorum, quos cum tempore recturus esset“ ²⁾. Méltán tapsolhat neki nemzetünk, mert míg főnálland, ritka példájával ébreszteni fogja történetünkben a dicsőség ízét érző nemesebb lelkeket!

¹⁾ „Mit körperlicher Schönheit verband er im hohen Grad eine einnehmende Beredtsamkeit, die ihm von seiner ersten Jugend an, die Gunst vieler Fürsten erwarb.“ Engel Fortis után.

²⁾ Propugnaculum Reip. Christianae in Hungaria. Tyrn. 1725. 8. p. 213.
